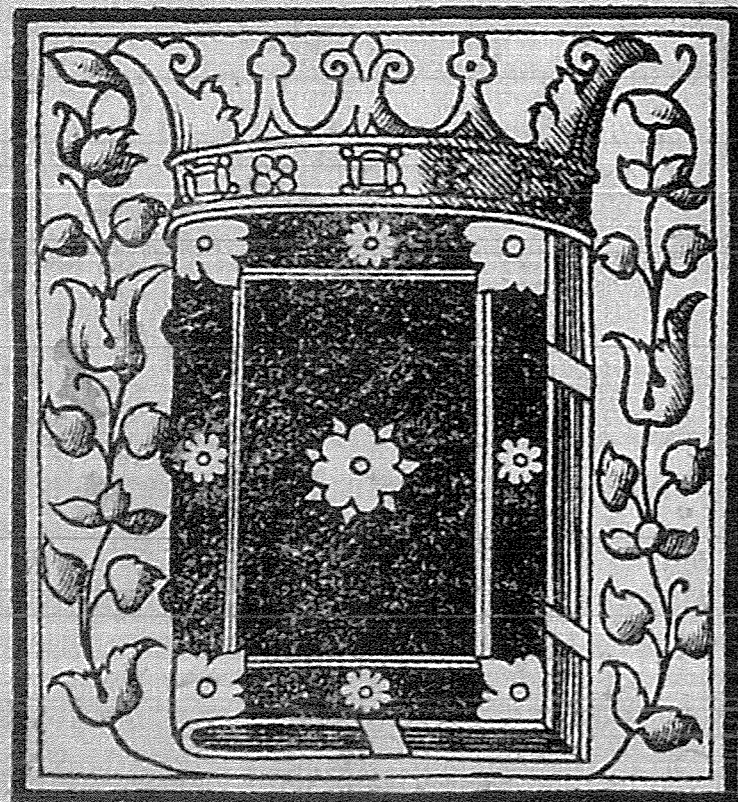

CLibar Marca Marula Splichianina Vchomse
ufdarli Istoria Sfete udouice Iudit u uersih
haruacchi slofena/chacho ona ubi uoi
uodu Olopherna Posridu uois
che gnegoue/i oslodobi pu
ch israelschi od ueli
che pogibili.

Prodaiuse ubnecih umarcarií uftacū
chidarli libar sa signao.

Amir Kapetanović

ČAKAVSKI HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK

Uvod

Književna čakavština XVI. stoljeća važna je dionica u razvoju hrvatske jezične kulture ne samo po ostvarenjima koja nam ostaviše renesansni pisci čakavskoga izraza nego i po energiji koja je iz toga stvaranja prenijeta u daljnje tokove izgradnje hrvatskoga naddijalektnoga izražavanja. Hrvatska etnička zajednica aktivirala je u vrijeme renesanse sve tipove književnih idioma koji su mogli nastati na mozaičnoj hrvatskoj dijalektnoj podlozi: čakavski, štokavski, kajkavski, pa čak i hibridni. Iako se na jezičnoj »trpezi« tada sve razastrlo, dalekosežna odluka o izgradnji općehrvatskoga književnoga jezika, gledano iz današnje perspektive, nije pala u to vrijeme. Zato je XVI. stoljeće »najkritičnija točka cijele hrvatske jezične povijesti« (Brozović) jer se tek s odmakom od renesansne razvedenosti hrvatskoga književnojezičnoga krajobraza i nasljedovane srednjovjekovne tropismenosti

moglo vidjeti kojim je usjecima navrla bujica prema općehrvatskom (standardnom) jeziku. Tada nitko nije postavljao pitanja o normiranju općehrvatskoga latiničnoga slovpisa i izboru određenoga dijalekta koji bi trebao bitno odrediti strukturu općehrvatskoga jezika,¹ a ondašnji naddijalektni jezik Hrvata nije bio onakav »kakav danas mislimo da književni jezik treba biti, nego kakav je u ono doba mogao biti: odraz žive narodne riječi kraja u kojem je pojedini spomenik nastao i slojeva koji su se u njemu taložili«². U izgradnji svakoga hrvatskoga književnoga idioma pažljivo se biralo: sve naše spoznaje o ondašnjoj književnojezičnoj uporabi upućuju na to da su se spontano, a ne prema kakvoj eksplicitnoj normi, »... eliminalre periferne crte svakoga od narječja, odnosno one crte koje su ostalim dvama narječjima bile najmanje prihvatljive. Književnojezični razvoj tekao je na taj način

¹ Brozović 1978: 33.

² Malić 2002: 21.

◀ **Marko Marulić, *Judita***, naslovnica, Venecija, 1521.; knjižnica Franjevačkoga samostana Male braće u Dubrovniku, 55-IV-45.

Iako je Marulić *Juditu* napisao još 1501., prvo izdanje tiskano je u Veneciji dvadeset godina poslije god. 1521., a drugo i treće 1522. i 1523.

da je svaka pokrajinska književnost tražila jezične dodirne točke s kojom drugom pokrajinskom književnosti...³.

U XVI. stoljeću nije još moglo biti težnji prema *jezičnom jedinstvu*, odnosno ujednačenom jezičnom nacionalnom standardu općehrvatskoga tipa, ali se svijest o pripadnosti istoj (hrvatskoj) etničkoj zajednici ogledala u ono vrijeme upravo u *jezičnom zajedništvu*, odnosno u razumijevanju i uvažavanju dijalektnih različitosti, usvajanju inodijalektnih značajki i u književnoj komunikaciji koja je postojala na tom tada politički razuđenom prostoru. Kako bi se drukčije moglo objasniti da poslanice razmjenjuju čakavac Hektorović i štokavac Nalješković, da Vetranovićevu pjesmu prepisuje Petar Lucić u svojem *Vartlu*, da Marulić i mnogi drugi čakavci te Pergošić i mnogi drugi kajkavci u svoje tekstove unose pokoje zrnice štokavsko? Kako bismo mogli drukčije objasniti činjenicu da su za Marulićeva života tiskana tri izdanja *Judite* ne samo za splitsko i zadarsko općinstvo nego i za dubrovačko?

Iako se ne može poreći da je u XV. i XVI. stoljeću postojala štokavska i čakavska varijanta hrvatskoga ljubavnoga pjesništva i da

*jer je po svem sviti glas tvoj hrabrosti
dati t' bog, ke mnogim po svitu su znane
dokla je živila Judita na saj svit
dokli sam na sviati od vila u broju
moja svies po sviatu da trudi svaki čas
ki nigdar na sviat saj ne sahme ni vene*

su pišući stihove čakavske i štokavske naši najstariji lirski pjesnici polazili od njima immanentnih narječnih značajki, ne može se zaključiti da su postojala dva pjesništva (s dvjema publikama) na dvama susjednim jezicima na istoj strani jadranske obale. Da takva jezičnoga rascjepa nije bilo, dovoljno je usporediti ostvaraje tipična čakavskoga nastavka -o i tipična štokavskoga nastavka -a u genitivu množine u čakavskim stihovima H. Lucića i štokavskim stihovima *Ranjinina zbornika*, pa ćemo vidjeti da se i u jednim i u drugima ostvaruju oba nastavka, samo što je u Lucićevim stihovima rjeđe zastupljen nastavak -a, a u pjesmama *Ranjinina zbornika* nastavak -o. Na primjer: *i vrilo otkada mojih suz poča vrit* [LUC Sklad: 36] : *da živu sto godin kako struc tvrd i zdrav* [RZ: 211]; *evo još i sada cić gorkih uzdaha* [LUC Sklad: 54] : *rad gustih oblaka ki mi su odasvud* [RZ: 374].⁴ Teško je objasniti gledajući samo na dijalektološke zemljovide zašto u Vetranovićevim kao i u Marulićevim stihovima nalazimo variranje starijih (u južnočakavskih i štokavskih pisaca tada rjeđih) lokativnih oblika na -i i novijih (češćih) na -u pored uporabe oblika akuzativa umjesto lokativa:

[MAR Jud: 161]

[MAR Jud: 164]

[MAR Jud: 190]

[VETR Pjes II: 2598]

[VETR Pjes II: 57]

[VETR Pjes II: 2630]

³ Vončina 1977: 19.

⁴ U ovom prilogu nismo međusobno usklađivali transkripcijska rješenja u citatima iz dosadašnjih editorički različito koncipiranih izdanja, nego ih navodimo onako kako su u navedenim izvorima objavljeni. Ukoliko su neke prilagodbe citata izvršene, na to je upozoreno.

Čakavski hrvatski književni jezik XVI. stoljeća razvija se na temeljima koji su položeni još u starohrvatskom razdoblju, ali na razmeđu srednjovjekovne i novovjekovne epohe stubokom su se izmijenile društvene i geopolitičke okolnosti na području čakavskoga prostiranja u Dalmaciji jer ga je s mora ponovno komadao mletački lav, a u zaleđu je zasjao osmanlijski polumjesec. Šesnaesto stoljeće otvorilo se na hrvatsko-ugarskom području nizom krvavih bitaka katastrofalnih ishoda, a među njima trajni pečat na kršćanskoj strani ostavile su Krbavska (1493) i Mohačka bitka (1526). Na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće Turci upadima pustoše po Dalmaciji, dopiru čak do mora kod Trogira i Makarske te dolaze pod Šibenik, Nin i Zadar. Od početka XVI. stoljeća vode se borbe za strateški važne točke i jaka kršćanska uporišta (npr. Knin, Ostrova, Klis). Zbog straha i životne ugroze od Turaka sručilo se prema jadranskom priobalju i dalje na Apeninski poluotok te prema sjeveru i sjeverozapadu nekoliko migracijskih valova stanovništva, pa je odlaskom stanovništva čakavština trajno izgubila dio svojega negdanjega prostiranja na vezivnom prostoru između Sjevera i Juga, na središnjem hrvatskom prostoru, što se u kasnom srednjem vijeku, prije turskih osvajanja, nalazio između donjega porječja Bosne i Vrbasa prema Pounju.⁵ Do migracija stanovništva izazvanih širenjem Turskoga Carstva u XV. stoljeću čakavski se areal rasprostirao na otocima od Korčule i Lastova prema sjeveru, na sjeveru kopnenoga područja od Istre i granice sa slovenskim i kajkavskim dijalektima gotovo kao danas, a na istoku i jugoistoku, otprilike na crti Una – Dinara

⁵ Raukar 1990: 11.

⁶ Prema Brozović 1963; Lisac 2009: 16.

Chgnige Marcha Marulichia splichianina/uchih
fe uzdarzi l storia od lfete Judite u scelt libri razdigle
na naslauu boziu pocignu.
Libro paruo.

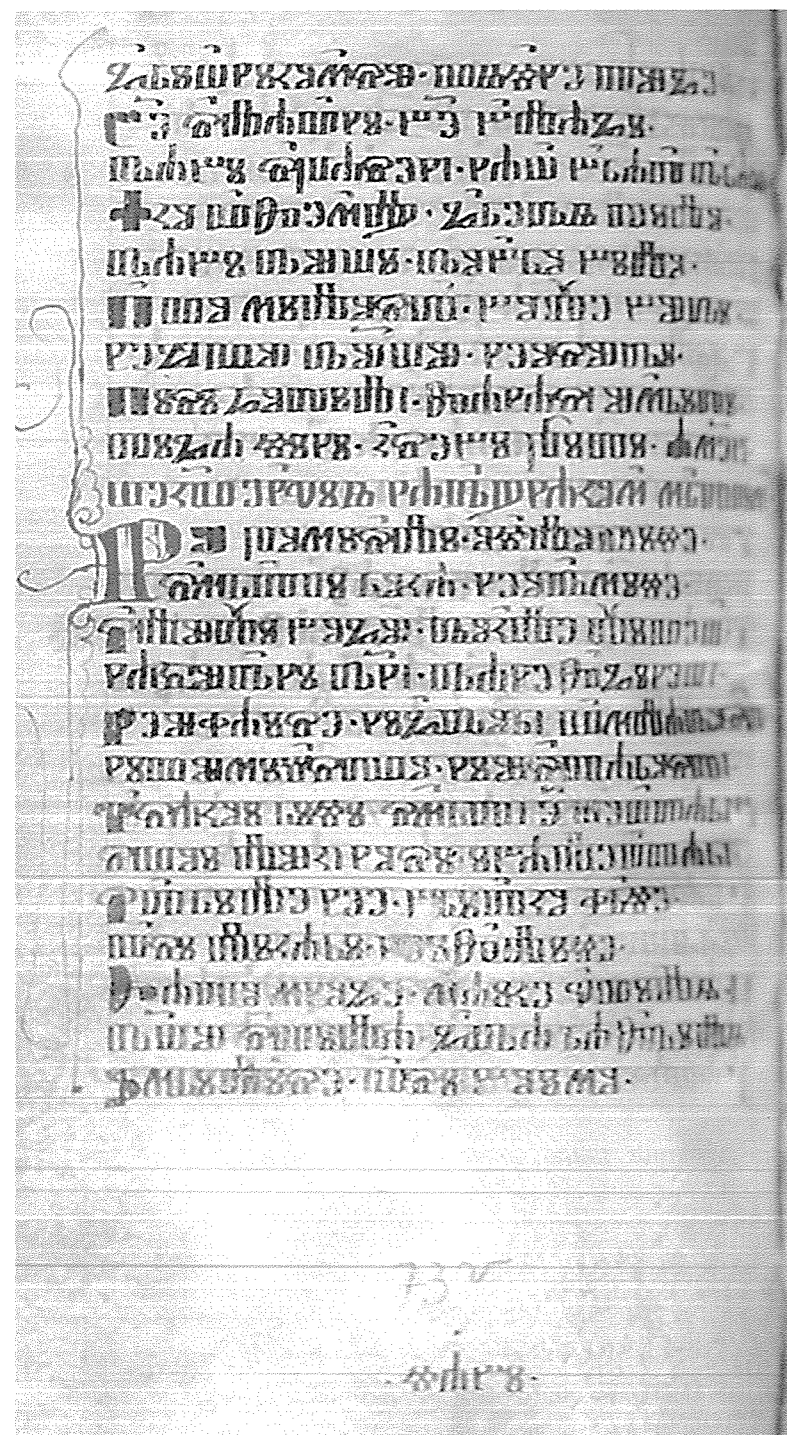
DICHE Ter huaglema/ preffetoi Juditi
Sminagne stuořia / hochiu gouoriti.
Zatochiu moliti / Boze tuoiu suitloft/
Nehtimi chratiti / u tom punu miloſt.
Tis on chi da chripoſt / ſfachomu dilu gne.
Igne chipu lipoſt / ſpočteniem ciſtigne.
Ti poni ſad mene / tacho iur napraui
Iazich da pomene / ca miſal priprau.
Vdahni duh prau / umni glubaf tuoia
Da ſobõ netraui / uechie pamet moia.
Bludechi ozoia / zdruzbo ſtarih poet/
Boge ctoua choia / chimi ſuit biſce ſpet
Da tiſ nadafte ſſet / iſtinni Boze moi
Ti daies ſlatcho pet / uernimſi ti pocho.
A ne ſchup trichrat troi / diuiccha ochola/
Pridauſct ios ubroi / ſchitarom Apola.
Vzduigni od zdola / glas moi chnebu gori/
Gdi tuoga priſtola / ctuiu ſſetih zbori.
Da der utuem duori / budeti uſliſcan
Dochoi izgouori / od ludite piſan.

Poet poetefe
zouu chipiſti
terſe.

Trichrat troi
deuet biſce bo-
zic imenign
mi Apolo ſchi
tarõ chih poet
ti prizuaha na
pomoch datia
ait chantama
gnih ueras:

Marko Marulić, *Judita*, početak *Libra parvoga*.

– Cetina – zapadni Pelješac, čakavština je blago dodirivala zapadnoštokavske dijalekte.⁶ Teritorijalni je raspored i prostiranje hrvatskih dijalekata oblikovanih od XII. do XV. stoljeća »poremećen u velikim seobama nakon turske invazije, a neki su dijalekti jednostavno izumrli u tijeku tih migracija, ili im se bitno

Klimantovićev zbornik I, list 73v, 1501. – 1512.; Samostan franjevac trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu, bez sign.

⁷ Brozović 1970: 153.

izmijenio karakter⁷. Ondje gdje se čakavština uspjela održati, plavljena je jezikom štokavskih doseljenika.

Apokaliptična slika svijeta čovjeka s toga prostora odrazila se i u iskazima koje nalazimo u hrvatskoj pisanoj baštini. Primjerice, u Klimantovićevoj kronici, iz njegova prvoga glagoljičnoga rukopisnoga zbornika (1501 – 1512), ovako su opisani potresni događaji koji prethode renesansnomu stoljeću:

1468. Tada pridoše Turci najprvo u Hrvate i učiniše velika zla od ljudi i od blaga.

1473. Tada pridoše Turci v Hrvate na Božić i staše v Hrvatih 15 d(a)n i učiniše vele zla.

1499. Ta[da] pride Skender baša s Turci v Hrvate na 20 i 1. ijuna. I vzeše ljudi 7000-ći i živine vele i male 700. I ubiše dom Ivanka na Hrašćah, i dom Luku na Račićah, i dom Martina na Mahurcih, i dom Jurija Oplanića na Praskvičih, i dom Jak(o)va na Tršćah, i dom Vida na Mirah, i dom Stipana na Rogovi pisca. B(og) im daj pokoj v(ě)čni! Am(e)n! (...) [transkr. KLIM Kron: 234a]

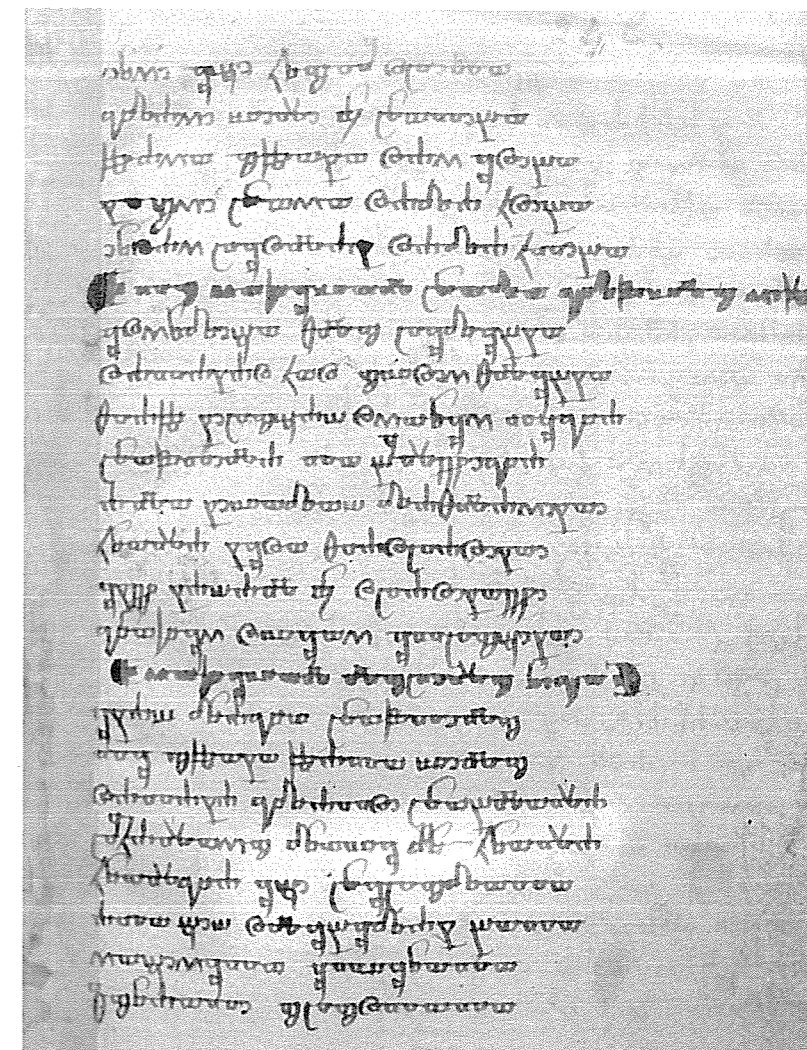
U pjesmi *Spasi, Marije, svojih vernih* iz *Tkonskoga zbornika* (24a-24b), koji je nastao početkom XVI. stoljeća negdje na ugroženim frankopanskim posjedima, zapisani su stihovi: *Smrt prenagla vsud vojuje... / jur v sirotstvi ditca cvile / cić žestoke turske sile, / a kud gode gdo putuje, / nad drazimi narikuje... / Život strahom vsim nam gine... / Kako ovce k zakoljenju, / takovi smo vsi [v] mišljenju...* [HSP: 310]. Splićanin Marko Marulić u *Molitvi suprotiva Turkom* piše: *Ostavi zlu volju, pozri na virni puk, / gdi tarpi nevolju svak' čas od turskih ruk, a u akrostihu iste pjesme ostavlja poruku na latinskom: Solus Deus potest nos liberare de*

tribulatione inimicorum Turcorum, sua potentia infinita! [v. MAR Pis: 148–152]. Stihovima pjesme *Super psalmo: Cantemus Domino*, objavljenoj u knjižici prevedenih psalama, Zadranin Š. Budinić 1582. godine vrlo slično kazuje: *jure ginjahomo mi i naša dica, / s kimi bižahomo jak vuka ovčica* [BUD Ps: 411–412]. Jejupka u Pelegrinovićevoj istoimenoj uspješnici govori da joj od četvorice sinova jednoga »odni gusa« (vjerojatno Turci).

Renesansa se u Europi »začela u bolu«⁸, u epidemijama, gladi i ratovima, pa su i kod nas u sličnim okolnostima, unatoč Mlečanima i Turcima, nova renesansna strujanja prožela književni život u istočnojadranskim gradovima. Uz ta nova strujanja njeguje se i književna baština stečena u prethodnim stoljećima, pa se srednjovjekovni čakavski tekstovi još marljivo prepisuju. Tako srednjovjekovni oblici književne kulture supostojе s ranonovovjekovnim. Na primjer, u Lucićevu *Vartlu* i *Lulićevu zborniku* iz druge polovine XVI. stoljeća prepisuju se neki srednjovjekovni tekstovi, Šibenčanin G. Tihčić za boravka u Zadru prepisuje 1533. godine jednu inačicu hrvatskoga prijevoda *Lucidara*, Šibenčanin Š. Glavić prepisuje i dopunjuje Klimantovićevu kroniku, netko u vinodolskom kraju 1566. godine prepisuje dva srednjovjekovna prikazanja: *Muku Spasitelja našega* i *Mišterij vele lip i slavan od Isusa*, sredinom renesansnoga stoljeća J. Kaletić iz Omiša prepisuje hrvatski prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina* itd.

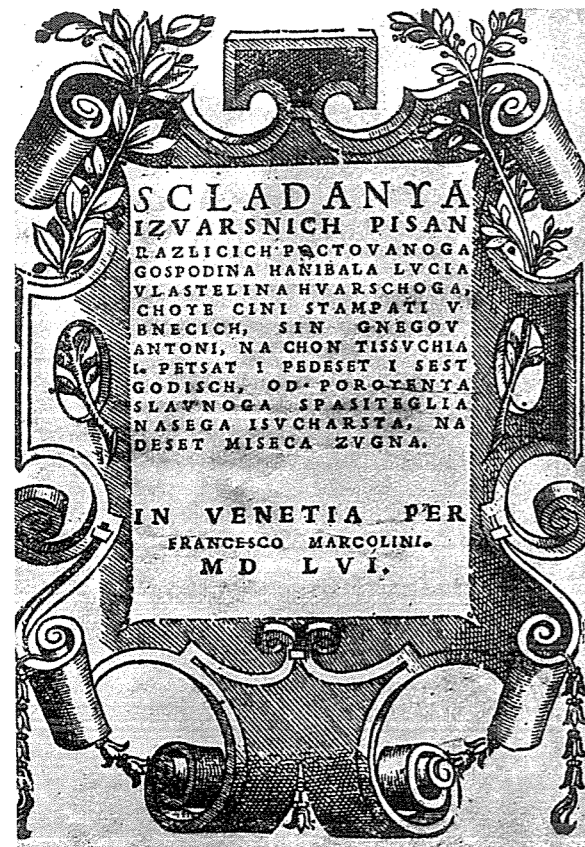
Književna čakavština XVI. stoljeća nije pokidala veze sa starohrvatskom čakavštinom i nije gradila iznova od temelja. Primjerice, frazem obratiti / dati pleća / pleće ('pobjeći'),

⁸ Delimo 1989: 77.

Tkonski zbornik, list 1r, prva četvrtina 16. stoljeća; Arhiv HAZU u Zagrebu, IV a 120.

koji nalazimo u *Cantileni pro sabbatho* iz druge polovine XIV. stoljeća: *hrabri pleća obratiše* [HSP: 65], naći ćemo i u tekstovima ranonovovjekovnih pisaca iz različitih čakavskih književnih središta: *ta pleća obrati bižec' zlo ter gore* [KARN Vaz: 238]; *ni obraću pleće prid vražjim priličjem* [BUD Ps: 391]; *tere bi pleća dal, meč ne podarvši van* [MAR Jud: 128]; *i sela rubiti, davši jim svak pleće* [LUC Sklad: 76];

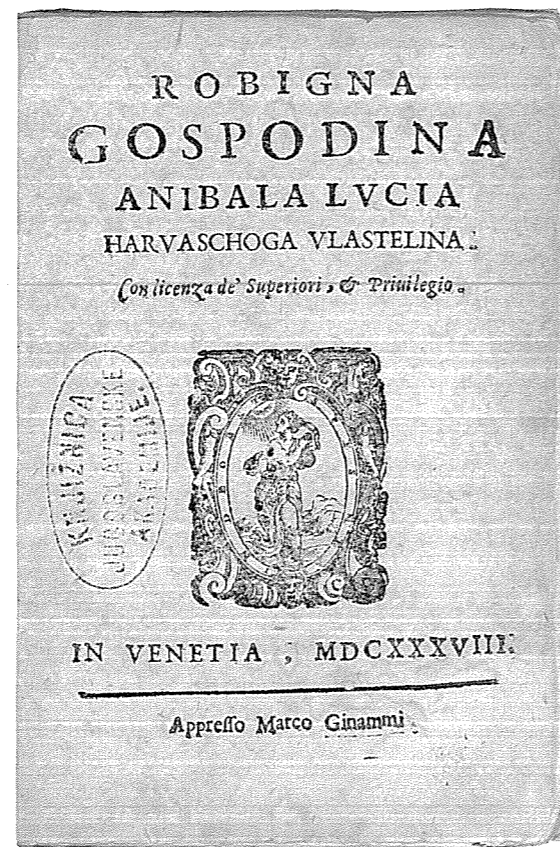

Hanibal Lucić, *Skladanja izvarsnih pisan razlich*, naslovnica, Venecija, 1556.; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R II C-8°-74.

dojde uz te, dav ti pleći [PEL Jej: 695]. No, neke jezične promjene zauvijek su preoblikovale čakavštinu mlađu od XV. stoljeća, primjerice, u srednjovjekovnom *Ljetopisu popa Dukljanina*, koji se sredinom XVI. stoljeća prepisuje sa starijih predložaka, naći ćemo još arhaične ostvaraje dvojinških glagolskih oblika: *i potom u Sebislava rodista se dva sina...* [LJPD: 59], koji su iz jezične uporabe renesansnih čakavskih pisaca iščezli.

Čakavski hrvatski književni jezik u XVI. stoljeću nije bio homogen književni jezik. Prema Brozovićevoj teritorijalnoj podjeli na dva kompleksa (sjeverozapadni ili kajkavsko-sjevernočakavski i jugoistočni ili štokavsko-

⁹ Brozović 1973: 132.

Hanibal Lucić, *Robinja*, naslovnica, Venecija, 1638; Knjižnica HAZU u Zagrebu, R-320.

-južnočakavski)⁹, čakavština je rascijepljena u dva dijela ne samo zbog lingvističkih (čakavski sjever : jug) nego i sociolingvističkih razloga: u sjeverozapadnom kompleksu gotovo da i nije bilo odraza humanističko-renesansne književne kulture, za razliku od jugoistočnoga kompleksa, u čijem se sklopu književna čakavština policentrično u većim i manjim gradskim središtima razvijala u trokutu Zadar – Split – otoci (Hvar/Korčula), a grad Zadar bio je dionikom i posrednikom sjeverozapadnoga i jugoistočnoga kompleksa. Dok je na sjeverozapadu, gdje je još i u XVI. stoljeću jaka glagoljaška tradicija, bilo težnji da se stvara hibridni čakavsko-kajkavski tip hrvatskoga

književnoga jezika (glagoljaši, protestanti, ozaljski krug), na jugu tih težnji nije bilo (štokavske natruhe u čakavskim tekstovima i čakavske u štokavskim tekstovima XVI. stoljeća pokazatelj su jezičnoknjiževnih/dijalektnih dodira, a ne težnje za stvaranjem hibridnoga jezika). Obično se književni jezik čakavskih pisaca XVI. stoljeća suženo promatrao kao jezik čakavskih renesansnih pisaca (dakle, u trokutu Zadar – Split – otoci), a naddijalektna čakavština koja je nastajala sjeverno od Zadra nije se uzimala u obzir. Treba reći, dakle, da je postojala naddijalektna sjeverna čakavština XVI. stoljeća čiji ostvaraji u pisanim (uglavnom glagoljičnim) zapisima (epigrafski natpisi/grafiti, javne isprave, pravni akti, statuti i zakoni) nisu bili povezani s nastojanjima hrvatskih pristaša protestantizma da stvaraju hibridni tip književnoga jezika. Koliko je glagoljaško naslijeđe na hrvatskom sjeverozapadu bilo još u XVI. stoljeću živo i izvan liturgije, pokazuju ostvaraji slogotvornoga /l/ (*Blzet*)¹⁰, oblika dvojine (*sta*) i crkvenoslavenski zamjenički oblik *jego* (umjesto *njegov*) u ovim odlomcima iz *Knjige računa općine Roč* (1566 – 1628), koja je nastala na području današnjega čakavskoga bužetskog dijalekta: *Najprvo kada župan z nekoliko muži ide v Blzet po kavaliri pozvan na instanciju Blzećanov cić nekib kontov od karizi na večekrat stratiše za jadenje i pitje i kavaliru i govorčinu libar 7, soldini 11...* [transkr. prema KR: 41]; *Račun Pavla Krbavca župana ročkoga i jego podžupa Gržeta Črnkovića ča sta prijela i van dala stvari komunskih tog l(ē)ta* [transkr. prema KR: 63]. U odlomku iz dekreta dodanih u XVI. stoljeću zakonima grada Kastva jasno se očituje ekavski refleks

jata i u gramatičkim morfemima (npr. L jd. *grade Kastve*, G mn. *kastavskesh*), različit od ikavskoga u gramatičkim morfemima iz tekstova koji se ostvaruju na srednjočakavskom i južnočakavskom području: *Na 1546 decembra dan 15 u grade Kastve, u hiže rimskoj s(vetlosti) cesara, na prestole pravdenim sedeći zveličeni i dobro rojeni Ivan Rečan v(ice) kapitan, razumejući veliko stuženje od postovaneh sudac i svetniki kastavskesh suproti tim od Veprinca, da ti čine i posiljuju na kunfin kastavski, na to odgovaraše Matej Valentinić, župan od Veprinca, a to za uzrok jedno silno učinjenje, ča biše Mikula Fabić od Veprinca na kastavskom kunfinu učinil, vrh toga neimejući nijednoga kapitula va ovom statute; zato od sada naprvo tem od Kastva, i tem od Veprinca, postavljamo penu libar sto vsakomu, da nima nijedan na tom drugem kunfine nijednoga silovanja ni uzetja učiniti prez dopušćenja sudac od Kastva, i prez dopušćenja tih župan od Veprinca. Ki bi to stvoril, da ima rečenu penu platit* [HPZ: 194].

Na sjeveru Dalmacije istaknuto središte bio je Zadar, a proslavili su ga svojim djelima u XVI. st. **Petar Zoranić** (1508 – ?), pisac prvoga hrvatskoga romana *Planine* (napisan 1536., tiskan 1569.) i vjerojatno jedne pastirske ekloge (iz rkp. R 6634)¹¹, **Barne Karnarutić** (1515? – 1573), pisac dvaju spjevova, o Sigetskoj bitki i o babilonskim ljubavnicima (Piramu i Tizbi), koji su tiskani poslije pišćeve smrti (*Vazetje Sigeta grada*, 1584; *Izvarsita ljubav i napokom smart Pirama i Tizbe*, 1586), **Šime Budinić** (1530/35 – 1600), prevoditelj psalama (*Pokorni i mnosi ini psalmi Davidovi*, 1582), pisac-prevoditelj priručnika u duhu katoličke obnove (*Ispravnik za ereji ispovidnici*

¹⁰ Nije sigurno jer je to možda bila i ondašnja crta bužetskoga dijalekta.

¹¹ Prema Vončina 1978; Vončina 1994.

i za pokornih, 1582; ćirilica i latinična inačica *Summe nauka bristjanskoga*, 1583) i pjesnik (7 dvanaesterakih petrarkističkih pjesama i jedna latinska satira).¹² Koncem XVI. stoljeća osmišljavao je *Vilu Slovinku* J. Barakovića (objavljena prvi put 1614.), koji je bio povezan i s gradom Šibenikom. U Šibeniku je također postojao u to vrijeme humanističko-renesansni krug, ali se čakavskih tekstova odatle malo do danas sačuvalo, pa osim obitelji Divnić (**Petar Divnić** napisao je pjesmu *U pohvalu grada Šibenika*¹³ i nekoliko nabožnih, među kojima je u *Vartlu* zapisan pjesnički tekst *Himan razmišljanja života spasitelja našega Isuskarsta*) treba istaknuti obitelj Vrančić, iz koje potječe **Faust Vrančić** (1551 – 1617), pisac prvoga hrvatskoga (petojezičnoga) tiskanoga rječnika *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* (1595).¹⁴ U Splitu je postojao južnočakavski humanističko-renesansni krug, često nazivan i Marulićevim pjesničkim krugom. **Marko Marulić** (1450 – 1524) bio je najistaknutija književna figura jugoistočnoga kompleksa, koju su spominjali i jezičnostilski nasljedovali gotovo svi pisci od rodnoga mu Splita do Hvara i Zadra. Osim njegovih čakavskih lirskih, epskih i dramskih djela (npr. *Tuženje grada Jerzolima*, *Molitva suprotiva Turkom*, *Poklad i korizma*, *Suzana*, *Judita*, *Prikazanje historije svetoga Panucija*) iz toga kruga do danas se sačuvalo samo nekoliko čakavskih pjesničkih sastava nekolicine pisaca: **Nikule Matulića**, **Frane Božićevića**,

Frane Bogavčića, **Jerolima Martinčića** i **Petra Tartaljice**.¹⁵

Iz Splita s konca XVI. stoljeća i početka XVII. stoljeća poznata su djela **Aleksandra Komulovića** (1548 – 1608) i **Matije Albertija Matulića** (1561 – 1623), koji svojim nastojanjima i djelima utiru put B. Kašiću. Sa splitskim književnim krugom usko je bio povezan Trogir (obitelj **Ćipiko**, **Marko Andriolić**). Aktivna su bila i otočna središta. S otoka Korčule iz XVI. stoljeća sačuvalo se od **Ivana Ostojića** (? – 1574) osam pobožnih pjesama (nisu sve objavljene), a od **Ivana Vidala** ili **Vidalija** (1525 – ?) samo jedna poslanica upućena N. Nalješkoviću (1564). S otoka Hvara, poznato je nekoliko pisaca (**Hanibal Lucić**, **Petar Hektorović**, **Mikša Pelegrinović**, **Nikola Gazarović**, **Jerolim Bartučević**, **Hortenzij Bartučević**, **Ivan Parožić**, **Martin Benetović**, **Sabo Mladinić**), ali njihovi književni opusi nisu se do danas očuvali u potpunosti. Među tim hvarskim odrazima humanističko-renesansne kulture vrhunska su književna ostvarenja dali H. Lucić knjižicom *Skladanja izvarsnih pisan razlicih* (u kojoj su objavljeni osim prijevodnih i poslaničkih tekstova ljubavni kanconijer *Pisni ljuvene* i drama *Robinja*), Pelegrinović svojom *Jejujkom*, Hektorović ribarskom eklogom *Ribanje i ribarsko prigovaranje* te Benetović dramom *Hvarkinja*.

Osim spomenutih vrhunaca i imenovanih pisaca treba upozoriti da postoji i niz dosad

¹² Strgačić 1955; Strgačić 1965.

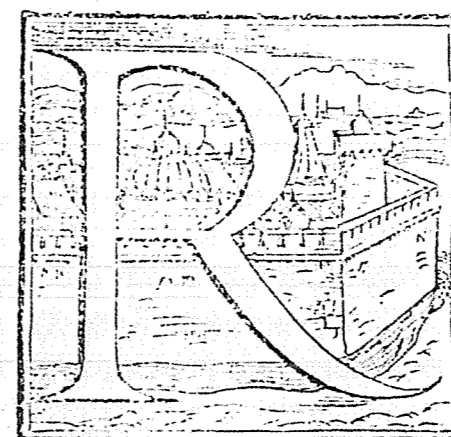
¹³ Pjesmu je prema Fortisovu *Viaggio in Dalmazia* (1774) objavio T. Matić 1920.

¹⁴ O rječniku v. Vončina 1979b.

¹⁵ V. tekstove u popisu izvora.

25

ANIBAL LVCIG FRANCISCHV PALADINICHYU NICHYV POZDRAVGLENYE.

ROBIGNV outty moyu pochazausci ya tebi ouibe počladnih minutih dan chacho radi razgovora velostuorni Paladinichyu, oçito si i ti pochazao da ti ye vgodna bila chacho i sua= cha moya chazesc da ti su= chtonu me si potachnuo da dopustim na duor da izazye velechi da mi framotu nechye vçiniti. Dopotom se si zibualio da i dag'e popeglausciu biti yoy hochisc zaplechye i straza. Ya dache, yere sudih da stvar u sebi (istom da bi nacinom ne libala) nemore nego schoristi biti gludem, tachouebo te pisni u pridgne vrime iznasçtene bisce, i opch,ahuse puchu prichaçiuati samo na chonaç, da razliche družih chriposti i pomagnchanya sliscayuchi i gledayuchi suachi sam sebe i çiuot suoy vmiti bude bo= gle proçiniti i srediti, za tim yer dobro poznayem da me si osoboyno tuogim priaznuim zalihim i od mene nedo=

G

Hanibal Lucić, *Skladanja izvarsnih pisan razlicih*, list 25r, predgovor *Robinji*, prvoj hrvatskoj drami svjetovne tematike.

neatribuiranih novovjekovnih književnih tekstova zapisanih u raznim zbornicima (npr. latinični zbornik NSK, sign. R 6634¹⁶, *Vartal*¹⁷ Petra Lucića, *Splitska pjesmarica Trogirskoga kaptola*¹⁸).

Nekim čakavskim piscima ne poznajemo čitav opus, odnosno za (neka) njihova djela doznajemo samo posredno (npr. ne poznajemo Zoranićev *Ljubveni zov* i *Vilenicu*, Hektorovićeve petrarkističke pjesme, Matulićev tekst *Jovetov boj u Flegri*, koji spominje Lucić u jednoj svojoj poslanici). Od Ivana Parožića sačuvala se samo jedna poslanica Nalješkoviću, a N. Nalješkić spominje *Vlahinju* toga hvarškoga pjesnika ovako: *Zgledavši Vlahinju, ka mi se posila, / posumnjih da je nju Jedupka rodila* [NALJ: 306]. Iz tih stihova doznajemo samo da je Parožićev tekst bio sličan Pelegrinovićevoj *Jejupci*. Objavljen je ulomak jedne farse¹⁹ s prijepisa H. Mažibradića, koja počinje natpisom *Ovdi počinje komedija vele lipa Vlahinja*, a to bi mogao biti početak Parožićeve fantomskog teksta. Od nekih pisaca nije se do danas sačuvalo nijedan hrvatski stih (npr. Jerolim Bartučević, Antun Rozanović [Roženeo/Rosaneo]).

U XVI. stoljeću gotovo da i nema jezikoslovnih priručnika s opisom književne ča-

kavštine. Tek je koncem stoljeća tiskan spomenuti rječnik F. Vrančića, koji na stotinjak stranica (117 + dodatci do 128. str.) u pet stupaca donosi leksičke paralele latinskoga (natuknička strana), talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga (čakavskoga hrvatskoga, ne dalmatinskoga) i ugarskoga (tj. mađarskoga) jezika. U njemu je čakavska građa (sa štokavskim natruhama) opsežnija nego u svim drugim dotadašnjim glosarima, manjim i većim, domaćim i stranim, višejezičnim rječnicima (npr. arapsko-grčko-latinsko-hrvatski i slikovni rječnik zadarskoga liječnika N. Roccabonelle nastao oko sredine XV. stoljeća, mali talijansko-hrvatski rječnik talijanskoga trgovca P. Lupisa Valentiana iz 1527.). Manji talijansko-hrvatski rječnik iz Dubrovnika s konca XVI. stoljeća, u kojem je zastupljena i čakavska leksička građa, pripisuje se u posljednje vrijeme B. Kašiću, no Kašić ipak ostaje trajno upisan u povijest hrvatskoga jezikoslovlja po tome što je na koncu XVI. stoljeća prema uzorima na latinske gramatičare pripremao hrvatsku gramatiku na latinskom jeziku (*Institutiones linguae Illyricae*), koja je objavljena 1604. godine, a sadržava štokavsku i čakavsku građu.²⁰

Slovopis i pravopis

Od XVI. stoljeća u hrvatskoj pismenosti prevlast ima latinično pismo, a slavenska pisma postaju rubna. Više je razloga tomu (postupno ekonomsko propadanje glagoljaštva, tisak knjiga izvan domovine, okrenutost latinici u humanistički obrazovanih renesansnih pisaca itd.). Koliko god to zvučalo čudno, treba reći da neki renesansni pisci zapisujući hrvatski jezik ondašnjom nenormiranom latinicom uzor traže u uređenim tradicionalnim slovopisima dvaju slavenskih pisama (glagoljici i ćirilici), a tradicionalne slovopise slavenskih pisama od konca XV. stoljeća zahvaća pomlađivanje slovopisa, nerijetko pod latiničnim utjecajem, koje je proizvoljnim rješenjima pisara vodilo u neuređenost slovopisa i regionalnu neujednačenost kao i pri pisanju latinicom. Osim rubne uporabe glagoljice i ćirilice, čakavski pisci u XVI. stoljeću pisali su tzv. dalmatinskim tipom hrvatske latinice (slovopise renesansnih čakavskih pisaca povezuje nekoliko zajedničkih grafijskih značajki, koje se na istočnoj jadranskoj obali razlikuju od ondašnje latinice Dubrovčana, na primjer, u pisanju fonema /c/ i /ž/, usp. npr. *sunçe* : *sunze*, *xinot* : *sciinot* / *sginot*). Što se pravopisa tiče, treba istaknuti da se čakavski pisci, kao i drugi stari pisci hrvatski, kolebaju između morfonološkoga i fonološkoga načela.

G O S P O D I N V H I E R O N I M V
BARTUCEVICHIV, VITEZV POSTO-
VANOMV, VLASTELINV HVARSCO-
MV, PETRE HECTOROVICH OVA
RIBARSCHA PRIGOVARANYA
ZA MILOSCCHIV I ZA RAZ-
GOVOR SCAGLIE.

P A R V I D A N.

V Itéxe nárední = *Bartuceuichiu moy,*
Sfim gliubchi i medni = chi znayú razúm tuóys
Choyinas sfih bráni = u potribe náfse,
I brez equárni hráni = chacho zláte casce:
Choyinas sfih chruni = po mnoga zlamenyá,
Choyinismo pripuni = sfachóga počtényá:
Naydob etéch lípu stvar = gdi mídrí gouoré,
Brez rzminé nifetár = dugo stát nemore.
Imnoga truyanyá = choyasu opora,
Da budú sčoncanya = gliudem do umora.
Idaye stvar prudna = tchochie uréd nefabnut,
Vz machnu fsci trudna = té xanya oddabnut.
Chá scchodu donosé = chipu i xiunyu,
I chriposti chosé = sfísti i uminyú.

A ii Izáto

Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, početak s posvetom Jeronimu Bartučeviću.

¹⁶ Opis v. Jurić 1997.

¹⁷ V. Kolumbić 1990.

¹⁸ Opis v. Lučin 2010.

¹⁹ Kolendić 1930.

²⁰ Iz ogromne bibliografije radova o Kašiću i njegovu radu izdvajamo ovom prigodom samo dva najvažnija rada: Katičić 1981; Gabrić-Bagarić 1984.

Fonologija

Fonološki sustav čakavskoga hrvatskoga književnog jezika u XVI. stoljeću sadržava 5 vokala (/a/, /e/, /i/, /o/, /u/) i 23 konsonanta (/b/, /c/, /č/, /ć/, /d/, /f/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /l̥/, /m/, /n/, /ń/, /p/, /r/, /s/, /š/, /t/, /v/, /z/, /ž/). Taj sustav gotovo je identičan dva stoljeća starijemu čakavskom sustavu, oblikovanomu i stabiliziranomu u starohrvatskom razdoblju (od kojega ga razlikuje desilabemizirano slogotvorno /l/ i uglavnom desilabemizirano slogotvorno /r/).

Od sustava starije faze razvoja čakavskoga starohrvatskoga jezika (od XII. do početka XIV. stoljeća) razlikuje se po tome što je fonološki status izborio fonem /f/, a defonologizirani fonem jat odrazio se kao /i/ i/ili /e/ (ikavski, ekavski i ikavsko-ekavski govori). Jekavski refleks tzv. lastovske oaze nije potvrđen u pisanim tekstovima. Od prahrvatskoga (do XI. stoljeća) razlikuje se po tom što u njemu nema ni poluglasa (šva), ni jerija, ni prednjojezičnoga ni stražnjojezičnoga nazala (/e/, /o/).

Od ondašnjega štokavskoga sustava, koji je u podlozi dubrovačkim renesansnim književnim tekstovima, književna čakavština razlikuje se po broju konsonanata jer se na čakavskom području ne ostvaruju ni fonem /ʒ/ ni fonem /ʒ/, a nema ni dubrovačkoga fonema /ʒ/ (koji se grafijski odrazio u malobrojnim riječima u dubrovačkim štokavskim tekstovima i moguće je na temelju tih zapisa uspostaviti minimalni par, npr. *dzar* : *car*).

S fonološkom podlogom kajkavskih književnih tekstova prve polovine XVI. stoljeća

ne može se uspoređivati jer se kajkavski književni jezik javlja od konca toga stoljeća, a jezik Pergošića i Vramca »još ne predstavlja u potpunosti lingvistički tip kajkavskoga jezika kakav se uobličio i utvrdio poslije njih«²¹.

Budući da su čakavski renesansni tekstovi nastajali na južnočakavskom i djelomice na srednjočakavskom području, i u gramatičkim i u leksičkim morfemima defonologizirani fonem jat odrazio se kao /i/. U čakavskih pisaca XVI. stoljeća mogu se naći samo stalni ekavizmi i dubletni (ikavski i ekavski) refleksi u nekim leksičkim morfemima. Broj stalnih ekavizama gotovo je isti u svih južnočakavskih pisaca (razlika u *bolězn-*), a broj dubletnih odraza u leksičkim morfemima oscilira od pisca do pisca (npr. Zoranić ima isključivo ekavizme u: *česar-*, *čěl(ov/iv-)*, *zlěd-*, *věńč-*, a miješane u: *pě-*, *sěd-/sed-*, (*j*)*ěd-*, *věr-*, *dě(v)-*, *měr-*, *vět-*, *těl(es)-*, *prě-*, *slěd-*, *bolězn-*, *iměn-*; Hektorović ima isključivo ekavizme u: *česar-*, *bolězn-*, *teleśn-*, *věńč-*, a miješane u: *věr-*, *sěd-/sed-*).²² Dva jekavska refleksa koja nalazimo u Lucićevim tekstovima (*ljetnu*, *djetića*) štokavska su natruha i nisu povezana s čakavskom podlogom njegova književnoga izraza. Rezultat reflektiranja starohrvatskoga šva u čakavaca XVI. stoljeća uvijek je /a/, kao i u štokavaca, a na isti se način odrazilo i sekundarno šva. U čakavskim se tekstovima odrazila puna vokalnost (npr. sporadično I jd. *manom* umjesto *mnom*) za razliku od štokavskih, u kojima te značajke nema (ukoliko to u štokavske tekstove nije uneseno kao pjesnički čakavizam).

Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, naslovnica, Venecija, 1568.; Knjižnica HAZU u Zagrebu, R-598.

²¹ Šojat 2009: 106.

²² V. npr. rasprave: Ružičić 1930–1931: 59; Mladenović 1968; Lisac 1979.

REVERENDO AC VENER. D.
 MATTHEO DE MATTHEYS CANONICO
 NONEN: PET. DE ALBIS NONEN. PAT.
 PRÆCEPTORI INTEGERRIMO S.

ISAL moyu razbludnu u raz-
 licha razmisglenya uechcrat Glu-
 baf zanese: i buduchi miseca Cuit-
 gna blize mimosnoga: po obicayu
 Naraf xemglu razlichim procua-
 tom naresila: i chachorecese: rane
 glubuene u razbludnih mladich sar-
 daccih poyauila. a nebuduch ya tih ran prost paceli i adof-
 no yzragnen misalyu dache po dexegliah nasih probayayu-
 chi susritih ys prichla Vilu yednu: cha po obicayu har-
 uacchom: gizdauo dali pocteno naresena bisce: y (rece-
 mi) tada: zac tachoprez corisno i prez prudno misalyu
 Turuitas buduchi sfa misal tua chrozi glubueni poraz: u
 petye uznita i nuchana: ne pristoyse da suichya pod sudom
 scriuena stogy: da: dagludem suiti nisili uech chrat ctil i
 ctis sfachi dan: razliche pisce chi dexeglie sfoye razli-
 chim i naresenim gouerenyem ca uech mogu: huale uidis
 da po Garcchoy xemgli: ni gore: ni uarcha: ni riche: ni
 uruglte: ni schoglia: ni duba: ni napocom garma: odcho-
 ga: budi da uechi dil laxuchi pisci gneye u razliche prituo-

Non pon
 lucernā su
 modio su
 super cano
 labrū ut li
 ceat omi
 bus. Euan

a ij

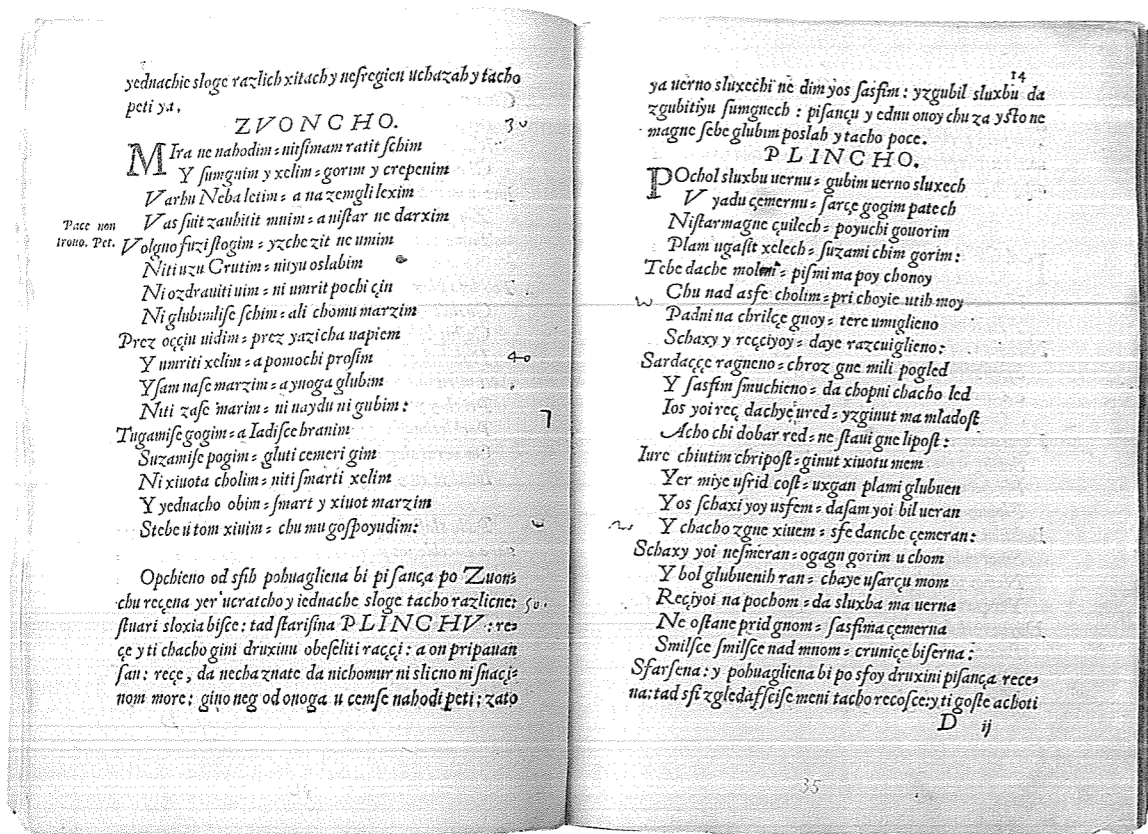
Međutim, treba reći da je puna vokalnost zastupljenija u tekstovima s geografski sjevernijega nego s južnijega čakavskoga područja, a dijatopijsku varijaciju može oprimiriti uporaba priloga *kadi* i *gdi* (oba oblika u Zoranićevim *Planinama*, ali u Hektorovićevoj *Ribanju* i Marulićevoj *Juditi* samo *gdi*). Prahrvatsko straznjojezično /q/ dalo je u književnoj čakavštini /u/ (*ruka*), ali odrazi prahrvatskoga prednjojezičnoga /e/ dali su /e/ kao i u štokavaca, osim iza palatala /j/, /č/ i /ž/ iza kojih je /e/ > /a/. No, to posljednje nije dosljedno provedeno ni u čakavskim govorima ni u svim čakavskim književnim tekstovima, kako starohrvatskim, tako ni u onima iz XVI. stoljeća (npr. i *jezik* i *jazik* imaju Zoranić, Karnarutić, Hektorović, Marulić, Lucić; oblici glagola *počati/početi* potvrđeni su u tekstovima Hektorovića, Marulića, Zoranića, dok se u Budinićevoj prijevodu psalama i Karnarutićevim spjevovima nalaze samo oblici glagola *početi*; imenicu *žaja* ili glagol *žajati* imaju Zoranić, Budinić, Lucić i Karnarutić, a Hektorović i Marulić imaju dubletne oblike *žaja* i *žeja*). U čakavskim tekstovima XVI. stoljeća osim <r> uglavnom nalazimo sekvenca <ar> uz rijeđe <er> (npr. u Hektorovića dosljedno je zapisana sekvenca <ar>, u Zoranića <ar> i <er>, u Marulića <ar> i rijeđe <er>, <r> i <ra>), a takvi zapisi upućuju na zaključak da je slogotvorno /r/ u većine čakavskih pisaca izgubilo slogotvornost ostvarujući se kao sekvenca s popratnim vokalom. Samo se u srednjovjekovnim tekstovima koji se prepisuju u XVI. stoljeću može naći zabilježeno pokojie slogotvorno /l/ (kao arhaizam), inače je u ondašnjoj pisanoj čakavštini slogotvorno /l/ > /u/ (to ne znači ujedno i u svim čakavskim govorima). Prijelaz prefiksalnoga/prijedložno-

ga *v(-)* > *u(-)* zastupljeniji je na čakavskom jugu nego u tekstovima sa sjevera. Dok se u Zoranićevim *Planinama* slogovno dočetno /l/ gubi ili prelazi u /o/ ili /a/, u Hektorovićevoj *Ribanju* i *ribarskom prigovaranju* toga gubljenja i prijelaza /l/ > /a/ nema. U čakavskim tekstovima zabilježen je i štokavski prijelaz /l/ > /o/ (npr. Marulić, Hektorović, Lucić). Stara praslavenska osnova **tepl-* očuvana je u mnogih čakavaca (npr. Zoranić, Lucić, Hektorović, Karnarutić, *tepl-/topl-* u Marulića). U čakavaca je prisutna osnova *greb-* i *grob-* (npr. obje osnove kod Zoranića, Karnarutića, Marulića, *greb-* u Hektorovića, *grob-* u Budinića i Lucića).

Prijelaz *ra* > *re* zabilježen je u nizu čakavskih tekstova (npr. u Marulića *resti/rasti*, *kra-sti*, u Hektorovića *rebčar* i *ukrede*, u Zoranića *restući/rast* i *ukresti/kradibu*). U tekstovima su potvrđene apokope, sinkope i afereze. Osim sažimanja potvrđenih i u čakavskim govorima (npr. *tvojega* > *tvoja* ili *tvega*) u versificiranim tekstovima do izražaja dolazi sažimanje tipa *moja* > *ma* ili *tvoje* > *tve*. U nekih pisaca (npr. Zoranić, Hektorović, Marulić) potvrđen je nesažeti zamjenički oblik *njeje* (za iskazivanje posvojnosti) uz oblik *nje*.

Odras **tʰ/* u čakavskom je /č/ (*noć*), a **dʰ/* > /j/ (*žaja*). U nekih pisaca pojavljuje se grafija <dy>, <dg>, <di> na granicama morfema (npr. *rodyen*), što se do sada tumačilo uglavnom kao štokavski utjecaj (najvjerojatnije je riječ o morfonološkom pisanju praslavenske jotacije, a rezultat je njezina djelovanja **dʰ/* > /j/). Palatalni skupovi **stʰ/* i **skʰ/* > /šč/, a **zdʰ/* i **zgʰ/* > /žj/. Na mjestu štokavske afrikate /ž/ u čakavskim se riječima ostvaruje /ž/. Fonem /f/ potvrđen je u domaćim i stranim riječima. Fonem /h/ čuva se, ali se kadšto i ispušta.

Petar Zoranić, *Planine*, list 1, uvod s posvetom ninskom kanoniku Mateju Matijeviću. ▶

Petar Zoranić, *Planine*, listovi 13v-14r.

Odraza čakavizma nema u čakavskim renesansnim tekstovima. Kao i u čakavskim govorima, sporadično se potvrđuje protetsko *j-*, kod nekih pisaca više, kod nekih manje. Sekundarna jotacija u književnoj se čakavštini načelno ne provodi (*veselje, govorenje, milosardje, cvitje*), premda ima primjera koji ukazuju na njezino provođenje u nekim ondašnjim čakavskim govorima.²³ Rezultati prve i druge palatalizacije jasno se odražavaju u zapisima, no rezultati druge palatalizacije kadšto izostaju (npr. u Zoranića *danki, slugi, utihi*, a u većine poznatih čakavskih pisaca postoji kolebanje *mnozi/mnogji*). Za prijelaz dočelnoga /m/ u /n/ potvrde su sporadične, i to nije bitna značajka ondašnje

književne čakavštine. U čakavskim književnim tekstovima XVI. stoljeća zabilježene su i različite asimilacije (npr. *pogled* u Karnarutića, *poklisar* u Lucića, *š nim* u većine pisaca). Značajka književne čakavštine toga razdoblja nije promjena *kraļ > kraj* ni depalatalizacija *kraļ > kral*. Potvrđena je disimilacija (osobito *zn > zl*, ali vrlo rijetko *mn > vn* ili *ml*). Rotacizam je česta pojava u svim čakavskim tekstovima (3. l. jd. prez. *može > more*). Nerijetko zamjenički oblici i prilozi dobivaju navedeni *-j*. Potvrđeno je izrazno jednačenje prijedložnoga i prefiksalnoga *s(-)/iz(-) > z*, ali potvrđeno je i *iz(-)*.

Što se akcentuacije tiče, treba pretpostaviti staru tronaglasnu akcentuaciju.

²³ Nije riječ samo o primjerima nehotična nego i hotimična provođenja, kao što je iznimno provođenje jotacije u svrhu postizanja rime, npr. v. primjer *pića x premalića* u Karnarutića (Kapetanović 2001). To posljednje upućuje na zaključak da se sekundarna jotacija tada provodila ponegdje na čakavskom terenu, ali važna je odlika književnojezičnoga izraza renesansnih pisaca neprovođenje te jotacije (osim iznimno kao u navedenoj Karnarutićevoj rimi).

Morfologija

Glavne morfološke značajke književne čakavštine XVI. stoljeća vezane su uz dvije sklonidbe (imenička i pridjevsko-zamjenička) te sprezanje glagolskih oblika.

Po imeničkoj sklonidbi sklanjaju se imenice i neodređeni pridjevi. Nastavci se mogu prikazati tabelarno.

Padež	MUŠKI ROD	SREDNJI ROD	ŽENSKI ROD (e-vrsta)	I-VRSTA
jednina				
N	-ø -e -o	-o -e	-a	-ø
G		-a	-e (-i)	-i
D		-u	-i (-e)	-i
A	-ø -a	= N	-u	-ø
V	-e -u -o	= N	-o -e -a	-i
L	-i (-e) -u		-i	-i
I	-om -em		-om (-u -ov)	-u -ju -i
množina				
N	-i -e	-a	-e	-i
G	-ø -ov -cv -i (-a)		-ø -ah -u -i (-ov -a)	-i -ih -iju
D	-om -em		-am	-em
A			= N	
V			= N	
L	-ih -eh -oh		-ah	-ih -eh
I	-i (-ami -mi)		-ami (-ama)	-mi (-ima -i -ama)

Prije komentara određenih nastavaka potrebno je upozoriti na gramatički rod nekih imenica (npr. muškoga roda mogu biti imenice *glad* i *narav*, a ženskoga *rat*), neke naizgled iste riječi pripadaju različitim rodovima (npr. u Lucića: *tonota* kao N mn. s. r. i N jd. ž. r. *tonota*). Treba također napomenuti da su se u pjesništvu razvili kao poetizmi indeklinabilni oblici nekih imenica (npr. *stril* i *vil*) ili oblici koji su zastupali nekoliko padeža (npr. *nebi* za

GLI jd.). Bitna morfološka razlika u odnosu na prethodno starohrvatsko razdoblje jest to da kategorija broja ima dvije potkategorije (jednina i množina), a dvojina se izgubila. U uporabi su ostali neki nastavci dvojine, koji se upotrebljavaju kao alternativni oblici starim množinskim oblicima ili kao dio konstrukcije s brojevima *dva, oba, obadva* ili je riječ o stilogenim morfološkim arhaizmima.

Uz tabelarni prikaz nije potrebno komentirati svaki nastavak u N jd., osobito ne nastavke za srednji i ženski rod u oba gramatička broja. No, potrebno je iznijeti nekoliko opaski u vezi s nominativnim oblicima m. r. u oba broja. U N jd. sve imenice m. r. imaju nulti nastavak, a nastavci *-e* i *-o* odnose se na manji broj imenica muškoga roda, i to na neka osobna imena. Danas je malo znano da je Hektorovićevo ime bilo *Petre*, kako se on i potpisuje u *Ribanju i ribarskom prigovaranju*. Na to kako se sklanjalo takvo ime, ukazuje i zapis istoga imena na svršetku Marulićeve *Judite*: *Ovdi svaršuju knjige Marka Marula Splićanina svarbu istorije svete udovice Judite, štampane u Bnech pomnjom i nastojan'jem Petreta Sričića Splićanina* [MAR Jud: 190]. Hipokoristično ime *Petre* sklanja se kao sve druge imenice muškoga roda, ali u kosim padežima ima dugu osnovu jednine *Petret-* (G *Petreta*; tako i N *Frane* – G *Franeta*), dakle, nominativ jednine Hektorovićevo osobnoga imena u izvornom obliku nije ni *Petar* ni *Petreta* (ne kao N jd. *Vučeta, Boljeta*). Imena kao što je *Barne* u kosim se padežima sklanjaju kao *Mate* (G *Barne*, D *Barni*, A *Barnu*). Osim nastavka *-e*, zabilježena su i osobna imena s nastavkom *-o* u nominativu, primjerice, brojne potvrde nalaze se u Zoranićevim *Planinama*:

Zvonko, Plinko, Sipko, Zelenko, Slavko, Grabko, Rajko, Svitko, Valjko, Dvorko, Sričko, Dražko [v. ZOR Plan: 53]. Navedene morfološke značajke muških osobnih imena na *-e* i *-o* potvrđene su obilno i u starohrvatskom razdoblju.

U N mn. m. r. pretežno je potvrđen nastavak *-i*, koji uglavnom dolazi na kratku osnovu množine: *Toj muži svidoče, toj žene, toj dica, / ter oči svim soče za tobom i lica* [LUC Sklad: 125]; *Gdi su sad vitezi, od kih pripivaste, / vojvode i knezi kojih spominaste?* [HEKT Rib: 73]; *I v toj rati pogib(o)še mnogi h(rst)jane brez čisla i mnoga vladanja b(ě)še razčinena, i gradi požgani i razčineni, i Rika požgana, i vsa Istrija razsuta* [KLIM Kron: 235a]. U navedenom iskazu iz Klimantovićeve kronike nalazimo i N mn. *hrstjane*, a taj stariji nastavak *-e* javlja se i u akuzativu i vokativu m. r. istoga broja, a potvrđen je i kod drugih onodobnih čakavskih pisaca kadšto u imenica sa sufiksima *-(j)anin, -telj i -ar: ... kad on pijan zaspa, odkla mu glavu nožem njegovim, stavi ju na grad, vojске se pristrašise, grajane ih tiraše, biše, odrise, bogati se vratiše* [MAR Jud: 116]; *i lti da ga družie očevi dvorane, / lipo da mu služe, konje da mu hrane* [LUC Sklad: 74]; *roditelje moje jer me ostariše* [BUD Ps: 379]; *janjičare* [KARN Vaz: 232, marg. bilješka]. I u današnjoj čakavštini ima takvih morfoloških arhaizama, to jest oblika nominativa množine s nastavkom *-e*, a najočitiiji su primjeri neki čakavski toponimi (npr. *Petrčane*). Nastavak *-e* i dočetano *-ove* (preuzeto iz stare u-sklonidbe) imaju kadšto i neke uglavnom jednosložne imenice (NA mn. *popove, grobove*). U *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (oko 1530.) zapisana je jedna satirična pjesma koja počinje nizanjem oblika među kojima su oblici N mn. s nastavcima *-i* i *-e*, s kratkom i s dugom osnovom množine: *Cesar, kraje, hercegove, / duž, baruni i knezo-*

ve / i svi zemļom ki vladaju / male vire skazan daju [transkr. O-HP: 155a].

Za razliku od nastavaka u nominativu, u genitivu jednine zanimljivi mogu biti samo nastavci ženskoga roda jer je osim nastavka *-e* potvrđen i stari nastavak *-i* negdašnje nepalatalne promjene u imenica ž. r. e-vrste, premda je to u tekstovima renesansnih južnočakavskih pisaca vrlo rijetko (npr. Marulić i Zoranić ga nemaju, Hektorović poznaje dvojnost *hvali/hvale*, Lucić ima dva primjera *Veneri* i *pravdi*). U zapisima na čakavskom sjeveru mogla bi se očekivati stara opreka nastavaka po palatalnosti osnova (*-i < -y : -e < -e*). Osim toga, komentar zaslužuju nastavci G mn. za sva tri roda. Općečakavski i najčešći je nastavak za sva tri roda u Gmn. *-o: evo bo historiju tuj svedoh u versih po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet* [MAR Jud: 114]; *Egipat sedam lit darža te prognana* [DIV Him: 491]; *kraljica s' svih gospoj ti jesi prozvana, / ti s' slatki od pčel roj, ti s' nebeska mana* [BOG Glor: 484]; *to pisa Ivan, Žilin sin, kada běše sit smokav subit* [GN: 43]. U čakavskim tekstovima XVI. stoljeća javlja se kadšto u oblicima svih triju rodova i nastavak *-a*, koji nije uzet iz čakavske podloge, nego iz štokavskih govora ili štokavskih tekstova: *njim ti namini zala svake varsti* [MAR Jud: 136]; *od nikih dubina još vode imaše* [MAR Jud: 145]; *napravna zakonom onacih viteza* [LUC Sklad: 89].

Rjeđi čakavski nastavci u G mn. imenica muškoga roda su *-ov* (nepalatalna osnova) i *-ev* (palatalna osnova) te nastavak *-i: od Is(u)-h(rst)a do 1000 i 200 i 50 i 3 leta početa bi regula križnikov belih s črjenimi križi od pokore s(ve)-tih mučenikov* [KLIM Kron: 231a]; *gospoda velika od gradov pram njemu / gredibu, razlika vesel'ja čine mu* [MAR Jud: 132]; *i glas dili mojih prostri se široko* [MAR Jud: 121];

VZROCH PUTA NA Planine: Cap. I.

S *FACHH* posebi priročan beteg
cholic hogodi uechye more clouich se
usyluye schrouito y potayno darxa-
ti: ništar magne opchyena ric, oua
yest da Sila prafdu ne xudi: y Ne
uoglia zachon nima. Dim dache
ya: da prem treti uich xitcha moga

*Hisce tem-
poribus no-
tanda.*

*sferfuyuchy: udumbochu y nesmeru ranu glubenu u sar-
daccu moyem ochyutih: choyu zauarouatisse sfitofnoga
prirocha: dugo urime uelich trud patechi usebi potayah:
da uzmoخان y nesmeran ogagn dan y noch gorechme: ni
bip ni cas pochoy pry ymayuchi: y buduchi uechrat zlame
ni raxlichimi ysgorchim placem y uzdasi i adofnimi pozna
nu onu uc inil, sचे tocho britchu muchu pachiah: ništar
magn ni ricem mogim ni mucu ni trudom nigdare smilise: da
od dne do dne: uazda uechye gnifna y uechye nemila chaza
fcese: y buduchi sasfima uzersan plami chi moye sarāacce
gorasce: ni uzmoখনo buduchi placem ugasitga yerga cesti
zdasi snichye uabu: y buduchy beteg ta chripofno mucenye
yštarpglienye primogal: smislif use: da od duoyega zla
magnse obratse gima: ytacho dugo urime tayanu ranu
mnozim odchrich: od chich razlici sfiti poya: laggly y laz-
nigy gouoriti negli yzpuniti: mnogi gnih matora sfiti:
razlozi tuar dimi y prilicami strasnimi od starich: mimosnih*

Nota.

Nota.

A

Petar Zoranić, *Planine*, Uzrok puta na planine.

prijat tvojih dari pisma se dostojaj [MAR Pis: 77]; i to razgledajući, vidih zlih ljudi, kako lupežev, razbojnikov i takovih, da i oni jimena svoja, bud da na sajavih knjigah upisana, malinaru kradihu i Slavi u skrani davahu [ZOR Plan: 190]; ni vukov ni lavi primarlih od glada, / nego viran sluga ki o tom sve radi [LUC Sklad: 89]; od prozori bud' znan: oka su u mriži [HEKT Rib: 41]; rane su nam grihov gnjile, sasvim jesu izagnjile [OST Raz: 43]; naši ne odmiljahu, da iz pušk i z lukov / ne pristav striljahu meu tih gladnih rukov [KARN Vaz: 248].

U Zoranićevim *Planinama* nastavci -ov i -i javljaju se rijetko i u imenica srednjega roda: neg živin napunit razlikih stadov dvor [ZOR Plan: 150]; rukom prik rameni daržec me zagarliv [ZOR Plan: 139]. U glagoljičnom novljanskom *Blagdanaru* (1506) potvrđen je jedanput nastavak -ih u poimeničenom pridjevu: od mnogih zalih tvojih [BLAG: 70b], usp. i biše piših sto i dvadeset tisuć [MAR Jud: 124, u bilj.]. U Marulićevim tekstovima javlja se u G mn. kadšto nastavak -i: poglavice od Amazoni [MAR Jud: 183, bilj.]; četardeset liti s nebes jim dažji man [MAR Jud: 132]. Imenice ž. r. e-vrste mogu imati pod utjecajem L mn. rijetko i nastavak -ah: i od jacih rukah ti nas si slobodil [MAR Jud: 134], a imenice i-vrste -ih: I od svih stvarih tih da ti se raduje [LUC Sklad: 116]. Dvojniskoga su podrijetla oblici ž. r. s nastavkom -u: pri stanje sasvima izgubit iz ruku [LUC Sklad: 109], premda je u tekstovima toga razdoblja ista imenica potvrđena s nultim množinskim nastavačnim morfemom: za moći tvojih ruk, za lipost tvojih kril [LUC Sklad: 39]. Dvojniskoga je podrijetla i oblik s nastavkom -iju: rike od suz iz očiju ispusti [ZOR Plan: 119].

U dativu jednine i množine svih triju rodova nema oblika koji bi zahtijevali komentar

(D jd. m. i s. r. -u; D mn. m. i s. r. -om/-em, D mn. ž. r. -am, D jd. i-vrste -i). Treba tek spomenuti da bi se na čakavskoekavskom sjeveru, prostoru izvan važnih renesansnih strujanja, mogao očekivati u D jd. ž. r. e-vrste nastavak -e (< -ě nepalatalne promjene), ali u tekstovima srednjočakavskih i južnočakavskih pisaca redovit je u svih imenica nastavak -i. Nastavak -em u D mn. imaju i imenice koje su se sklanjale po i-deklinaciji: I k ričem, ke reče, prida joj jabuku jednu zlatu, u Atalantovu perivoju utarganu, za zlamen i zaklad od ljubavi [ZOR Plan: 128]; I ljudem tvojim znat činiti češ silu [BUD Ps: 414].

Posebno treba istaknuti da čakavski pisci XVI. stoljeća u deklinaciji neodređenih pridjeva, osim novijega nastavka DL jd. ž. r. -oj (preuzeta iz pridjevsko-zamjeničke deklinacije), u ta dva padeža rijetko imaju i stariji nastavak -i: pri njoj na zeleni i drobni travici sedoh [ZOR Plan: 58]; vaj meni nesrični, zač ovo pri ne znah? [LUC Sklad: 45]; bogoljubnoj i svake hvale dostojnoj mladici Graciozi Lovrinčevi [HEKT Rib: 81, naslov poslanice]; ni mu ku škodu dat u zdili takovi [HEKT Rib: 44].

Nastavke akuzativnih oblika u jednini nije potrebno komentirati, ali za oblike u množini treba istaknuti potvrđenost staroga -i uz dominantni noviji nastavak -e: trudan je konj ovi na kom sam dohatal, / jer zgubiv podkovi nohte je očajtal [LUC Sklad: 109]; tebi plaća duzi, za tobom se vodi [KARN Izv: 273]; u tebi sve moje grihe da podavi [BOŽ Pis: 580]; ulize brez rati kroz tvoje prozore [BOG Glor: 484].

U V jd. ž. r. kadšto se u nekim tekstovima potvrđuje stari nastavak -e (palatalnih osnova), npr.: o slavna Gospoje, ka si svarh zvizd više [BOG Glor: 484]. Neka imena ženskoga roda u Vjd. imaju oblik jednak Njd. npr.: Dobro pošla, Pera, Pera, sestro naša [LUC Sklad: 88].

*I on pozri tochoy molbu, chu cinih ya,
i razbrogi uas broy moiega moglienya.
Sraam pun: ožnoyenya griha cijcčb ožnogi,
i smeetye smucchiyenya protifniici mogli.
Grihgih ne usuogi, da praudu gliubite,
Terse ch' Bogu, chogi cečbagih, urasite.*

☩ Pro Gloria patri. ☩

*Sui gliudi recite. Slava Otzu, i Sinu,
i Duh svet z druxite, trjym, Bogu iedim
Sue urjme chominu chachobij, schoni od tud,
Slava Gospodinu sad, uazda, ondi, i suud,
Opet gonoru, Nu recite, Budi, bud.*

Šime Budinić, *Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi*, odlomak.

U nominativu množine (= A mn.) javlja se nastavak -e u imenica tipa *krstjanin* te u nekih pisaca, radi rime, i u drugim imenicama (npr. u Zoranićevim *Planinama* oblik *ruke* u rimi s *ruke*).

U L jd. imenica m. i s. r. potvrđen je rjeđe stariji (-i), a češće noviji nastavak -u: zatim tanke soli ka se kupi liti, / ku trate na stoli ljudi plemeniti [HEKT Rib: 39]; o grebi misleći i mnogo strahljivo [KARN Izv: 291]; o[d]tada, znaj, čutim u sarci mom ranu [LUC Sklad: 83]; Od smarti na svitu, tojer od nesriče [BOŽ Pis: 580]; čin' da već ne nošu u sarcu ljuben stril! [MAT Pis: 180]. Noviji nastavak već je u XVI. stoljeću prevladao u južnočakavskih pisaca (npr. Marulić stariji nastavak rjeđe rabi nego Zoranić, a Hektorović ga rabi vrlo rijetko, i to u rimi): po svitu glas tečem i tvoj će dovika [BART Barni: 462]. Zapisi sa sjever-

noga čakavskoekavskoga prostora pokazuju da je ondje u imenica nepalatalnih osnova u L jd. nastavak -e (< -ě): 1579., na 23. aprila kada beh ja pop Brnardin Lončarić v Brbane retinan... [GN: 42]; 1543. Sije pisa pop Juri Glarinić, kapelan Muškonov v Berme [GN: 87]; Va ime Božj[e] i D(ě)vi Marije, amen. 1558, m(ě) s(e)ca sektebra na d(a)n 14. Ta dan se v Lovrane javi nagla smert i umre do 50 ljudi [transkr. prema transl. GN: 235]. U tekstu s ikavskoekavskoga područja nastavak je -i (< -ě): Va to vrime biše kapitan v Bribiri Lovrenc Bišćac i pročaja [GN: 106–107].

U lokativu množine imenice m. i s. roda najčešće imaju nastavak -ih: i cica uzroka toga bašel i murtela na prozorih u plemenitih sudih usajena po mladih plemenitih deklicah čestito goje se. [ZOR Plan: 119–120]; jabuke, ke na krilih od vil vidiš [ZOR Plan: 180].

POCHORNI I, MNOZI INII ³

Pfalmi Daidoui, Sloxeni u Slouignschi
iazich na cislo, i miru, pò Scy-
munu Budineu Popu
Zadraninu.

Psal. 6. Domine ne infurore tuo.

NE U GHGNEU *istomiu*
BOXE Gospodine.
PRAU Ō *serditomu*
nepocharayme, ne.

Dàgdimi dub stine straaha cjcch, pomiluy,
I od mene zine tuoye ne oddigliuy.

Zouute, nume ciuy, zduighitime, iersampal,
I time Zdraua schuy, iersã obnemocchial.

Mutnesu chachò chal mee dussee chripòsti,
Boxe buditi xal see moiee xalosti.

I ma dussa došti mutexemse polli,
Boxe od milosti, dà ti nis dochollis?

Pozri moye bolli, obratise chimani,
I mi dussu polli milosardye brani.

Spasime, i shrani Za cjcchia mnogoga.
Chijmsu usi uzdani, milosardya tuoga.

A 2 Srid

Šime Budinić, *Pokorni i mnogi ini psalmi Davidovi*, str. 3, Rim, 1582.; Znanstvena knjižnica Zadar, 33199 R 993.

Umjesto toga nastavka rijetko se javlja koji drugi nastavak: u m. r. *-eh* (< *-eh* iz negdašnje i-deklinacije ili kao ekavizam od *-eh* iz negdašnje glavne promjene): *da bi se poučil u nauceh tvojih* [BUD Ps: 406], u s. r. *-i*: *Sviltlija od zora ka je na nebesi* [BOG Glor: 484] i vrlo rijetko *-oh*: *na vratoh siditi hoćete noć ovu* [MAR Jud: 151], a taj posljednji navedeni nastavak potvrđen je još u starohrvatskom razdoblju, na primjer, u pjesmi *Bog se rodi v Vitliomi u Pariškoj pjesmarici* (1380.): *ki v nadroh slatko gleda* [HSP: 13]. U lokativu ženskoga roda nema morfoloških osobitosti, možda treba samo istaknuti da osim nastavka *-ah* u L mn. e-vrste (*i po hvojah od ros vode*, PEL Jej: 685) nalazimo u množini imenica i-vrste kadšto kolebanje tipa *pisnih/pisneh* (oboje potvrđeno u *Skladanjima* Hanibala Lucića). U dativu (i lokativu) neodređenih pridjeva potvrđen je uz novije *-oj* rijetko i stari nastavak *-i* (v. o dativu).

Za imenice ženskoga roda e-vrste u I jd. treba naglasiti da je na čakavskom jugoistoku karakterističan nastavak *-om*. Jedino se na čakavskom sjeveru može očekivati stariji i do danas ondje karakterističan nastavak *-u* (*i -ov*), na primjer, kao u glagoljičnom grafitu iz Berma: *Ovo pisah ja, Mikula Križanić, moju vlašću ruku na 1535, meseca ijuna na dni 20.* [GN: 86]; ... *pisah moju ruku to pismo...* [AC 257]. Od instrumentalnih oblika m. i s. r. treba naglasiti da se u množini osim uobičajenoga nastavka *-i* javljaju kadšto i *-ami* i *-mi*: *mnozih ki lugami na konjih bižahu* [MAR Jud: 179]; *kolinmi obimi poklek, skut celova* [MAR Jud: 162]; *kajat se ne htiše, grismi svi gubavi* [BUD Ps: 384]. I imenice s. r. *usta*, *bedra*, *pleća* mogu imati u I mn. i nastavak *-ami* ili *-mi*: *plaho ti bedrami pojdi hu svartaje* [MAR Jud: 127]; *i valja po tlehu*

i ustami obziva [LUC Sklad: 53]; *moj pradiid ne siga ustmi zaman voće* [LUC Sklad: 140]; *plećmi tvoje sili ti me ćeš osinit* [BUD Ps: 391]. Što se deklinacije neodređenih pridjeva tiče, oni su odavno primili nastavak *-im* određene deklinacije pridjeva.

U I mn. ž. r. nalazimo, osim uobičajenoga *-ami*, i nastavak *-ama* dvojninskoga podrijetla (koji označuje množinu): *i plaćuē suzama tuj se na nj natače* [KARN Izv: 306]; *nebeska kraljice zvizdama krunjena!* [BUD Ps: 420]. Imenica i-vrste *rič* može imati u čakavskih pisaca i nastavak *-mi* i *-ama* i *-ima*: *smeteni ostaše, gdi ričmi tvojimi / krivi se poznaše sa svimi svojimi* [DIV Him: 492]; *utverdi mene sad ričama tvojima* [BUD Ps: 397]; *jer kako ričima, pravo je, tko laže* [LUC Sklad: 84].

Po pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi sklanjaju se određeni pridjevi, zamjenice i redni brojevi te glavni brojevi od 1 do 4:

Padež	MUŠKI ROD	SREDNJI ROD	ŽENSKI ROD
jednina			
N	-o -i	-o -e	-a
G	-oga -ega		-e
D	-omu -emu		-oj
A	= N / = G	= N	-u ✓
V	-o -i (-e)	= N	= N
L	-om -em		-oj
I	-im (-em)		-om (-u -ov)
množina			
N	-i	-a	-e
G	-ih (-eh)		
D	-im (-em)		
A	-e -i	= N	= N
V	= N	= N	= N
L	-ih (-eh)		
I	-imi (-ima)		

Nastavci se u pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi uglavnom poklapaju s nastavcima u standardnom hrvatskom jeziku, osim što u

množini još nema izraznoga jednačenja padežnih oblika u DLI. Jedino bi za sjevernočakavsko ekavsko područje trebalo pretpostaviti da bi negdašnji jat u gramatičkim morfemima davao ekavski refleks, na primjer u Ijd. u *Bermu*: 1533, *pod tem milezinom se ja počeh učiti S(ve)toga pisma* [GN: 88]. Dočetni samoglasnici u gramatičkim morfemima u G jd. (-oga/-ega), D jd. (-omu/-emu) prilično su očuvani i u renesansnim tekstovima – iznimno D jd. *tome* [npr. MAR Jud: 153], a u L jd. (-om/-em) javljaju se iznimno pokretni dočetni samoglasnici -e ili -u, i to u prijedložnim izrazima: *i u tome se probudih* [ZOR Plan: 105]; *i o tome pitju, da sliš' ako č' čuti* [HEKT Rib: 40]; *ako ju tko ne bi siloval u tomu?* [HEKT Rib: 46]; *ako me iskupiš [izkupiš!] ter paka po tome* [LUC Sklad: 79]; *sijahu po mirih u tome Sigetu* [KARN Vaz: 228]; *u kome je sva zla čud, tko se na nj ozira* [KARN Izv: 306]. Isti dočetni samoglasnik, kao i u starohrvatskom razdoblju, javlja se i u instrumentalnim oblicima: *aj, pravo se reče da malokrat jedinstvo meju dvimi tobome ofrajanimi kladeš* [ZOR Plan: 123]; *samo grišna budi ovdeka sa mnome* [LUC Sklad: 144]; *ter ako mu ni ovime / ledno sarce ne ožežeš* (PEL Jej: 690). Samo u jednom stihu Lucićevih *Pisni ljuvenih* nalazimo potvrdu hibridnoga čakavsko-crkvenoslavenskoga nastavka G jd. -ogo: *daj bih bil umarl sit slatkogo*²⁴ *pozora* [LUC Sklad: 29], koji je poznat iz starijih glagoljaških zbornika, ali nije sigurno je li riječ o tiskarskoj pogreški ili o Lucićevu stilemu. U nekih pisaca zabilježen je navezak -e i u G mn.: *nu jer ima biti svihe nas pobrina* (BUD Ps: 380); *ako poni znat mogu / ja koja sam jedna od njibe* (PEL Jej: 689).

²⁴ U cit. izdanju *slatkoga*, ovdje ispravljeno.

Od zamjeničkih oblika koji se dekliniraju po posebnim zamjeničkim deklinacijama treba istaknuti genitivni oblik *česa* od zamjenice *ča*: *s česa me razcvili / s česa me uhili, / s česa mi posili / dragu slobošćinu i mirni žitak moj* [ZOR Plan: 99]. Osim toga, ističu se u nekoliko pisaca okamenjeni dvojniski oblici *naju* i *vaju*, kojima se izražavaju različiti padežni odnosi u množini (i nerijetko se tim oblicima iskazuje posvojnost kada označuju G): *a znaš naju svih da je čisal* [PEL Jej: 694]; *Puščaj naju, bašo, do naju mile majke* [HEKT Rib: 55]; *platit će Bog vaju ki tako činite* [MAR Pis: 62]; *dila vaših didi, i otac, i vaju* [LUC Sklad: 94].

Infinitiv u čakavskim tekstovima XVI. stoljeća završava na -ti ili -ći, kao i u standardnom hrvatskom jeziku, ali razlika je u tome što neki glagoli u (ondašnjoj) čakavštini imaju starije dočetno -ti umjesto -ći (prefigurirani glagol *iti*, npr. *dojti, pojti*) ili nalazimo dvojnosti tipa *dojti/doći* (oblik s provedenom metatezom suglasnika i jotacijom). Usto, završni samoglasnik u dočetnom -ti i -ći može biti apokopiran. Kod nekih pisaca to je i u prozi i u stihu, kod drugih samo ili uglavnom u stihu.

Po nastavcima 1. jd. -m, 2. jd. -š, 3. jd. -o, 1. mn. -mo, 2. mn. -te, 3. mn. -u/-e, koji dolaze na sufiksne morfeme (-i- ili -e- ili -a-) prezentske osnove, prezent čakavskih pisaca XVI. stoljeća jednak je prezentu današnjega standardnoga hrvatskoga jezika, osim što se u 1. jd. hrvatskih renesansnih pisaca uz mlađi nastavak -m (preuzet od čestotnih glagola s nultim sufikslnim morfemom) javlja i stari prezentski nastavak -u. U književnoj čakavštini XVI. stoljeća prevladao je noviji nastavak -m, i to u glagola u kojih na kraju prezentske osnove dolazi

V A Z E T Y E

S I G E T T A G R A D A

S L O X E N O P O B A R N I

C H A R N A R V T I C H I V

Z A D R A N I N V .

N V E N E T I A , M D L X X X I I I I .

Libertia di Rugier d'Alba

Barne Karnarutić, *Vazetje Sigeta grada*, naslovnica prvoga (posmrtnoga) izdanja, Venecija, 1584.; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R II C-16°-35.

sufiksalni morfem *-a-*, a u glagola sa sufiksanim morfemom *-e-* i *-i-* postoji kolebanje u izboru nastavka.²⁵ Poseban status imaju glagoli *h(o)titi* i *moći*, koji i u današnjem standardnom hrvatskom jeziku u 1. jd. imaju nastavak *-u*, ali u onodobnim se čakavskim tekstovima ostvaruje kadšto i stilistički obilježeno *-m* u 1. jd. glagola *moći*: *od svih možem da pomogu* (PEL Jej: 694). U tekstovima poznatih renesansnih književnika ne iskorištavaju se stilogeni gramatički crkvenoslavizmi kao u starohrvatskim tekstovima (npr. 2. jd. *-ši*, dočetno *-t* u oblicima za 3. lice) niti se javljaju specifičnosti koje nalazimo u današnjim čakavskim govorima u 3. mn. prezenta (npr. *-du*). No, ima potvrda upotrebe nastavka *-u* umjesto *-e* u 3. mn. prezenta: *da se tebe boju puci ter narodi* [MAR Jud: 171]; *... ne mneci da od tolikih očiju nebeskih vijen biše ki svi sunčenu svitlost čtuju i dvore i ča gdi vide pripovidu* [ZOR Plan: 129]. Nastavci u drugim licima jednaki su onima u standardnom hrvatskom jeziku.

Imperfekt i aorist često se upotrebljavaju u tekstovima čakavskih pisaca XVI. stoljeća. Oblici imperfekta imaju nastavke: 1. jd. *-h*, 2. jd. *-še*, 3. jd. *-še*, 1. mn. *-smo* (*-homo*), 2. mn. *-ste* (*-hote*), 3. mn. *-bu*, koji dolaze na sufiksalsne morfeme u glagolskoj osnovi (*-o-*, *-a-*, *-i-*, *-nu-*, *-ava-*, *-iva-*, *-ova-*, *-eva-*, *-ija-*). Među imperfektnim oblicima posebno se izdvajaju potvrde oblika sa starijim nastavcima *-homo* i *-hote*: *mi jure svi nici k zemlji padahomo*, / *straha cié u lici jur smert kazahomo* [BUD Ps: 411]; *uzmožno ne biše da razlučeni stati mogahomo* [ZOR Plan: 64]; *da koji bjehomo prokleti sinove Adamovi* [BUD Summa: 5a]; *prid njom podviv ruke bihomo tuj stale* [LUC Sklad: 89]; *dobro, kako vam drago; li ako ima-*

hote daj jedan grošić, za neprominjevat ni ovu libru [BEN Hvar: 169]. Kadšto se oblici imperfekta tvore od svršenih glagola: *dokol ne padihu u prezpravdja nika* [MAR Jud: 137]; *niki sve izgubiv plačan ostaniše* [MAR Jud: 137]. Oblici aorista tvore se nastavcima: 1. jd. *-h*, 2. jd. *-o*, 3. jd. *-o*, 1. mn. *-smo*, 2. mn. *-ste*, 3. mn. *-še*, koji dolaze na sufiksalsne morfeme u osnovi (*-o-*, *-a-*, *-i-*, *-nu-*, *-ava-*, *-iva-*, *-ova-*, *-eva-*, *-o-*, *-e-*). Budući da su nastavci jednaki onima u suvremenom standardnom jeziku, ovdje bi trebalo samo upozoriti na ostvaranje nekih aoristnih oblika nesvršenih glagola: *Bog jur protivnike smete i njih okol*, / *prignuše glavu dol*, *njemu zahvališe* / *slavec njegov pristol*, *Juditu hvališe* [MAR Jud: 174]; *jak meni ki službu virno vazda dvorih* [LUC Sklad: 84]. Od aoristnih oblika treba posebno upozoriti na oblike glagola *reći* (1. jd. *rekoh*) i *riti* (1. jd. *rih*), kao i oblike glagola *odnesti* (1. jd. *odnesoh*) i *odniti* (1. jd. *odnih*).

Glagolski prilog sadašnji tvori se novijim sufiksima *-uć(i)* i *-eć(i)*, koji dolaze na prezent-sku osnovu (uglavnom nesvršenih glagola), ali i starijim, tada već arhaičnim, sufiksima *-e* i *-eće*: *s njim grede dopriše Betuliji na dvor* [MAR Jud: 180]; *da se ne smučuje gledaje onu lipost* [ZOR Plan: 140]; *Vaj meni nebogu ovako ležeće* [LUC Sklad: 129]. Neki pisci [npr. Zoranić] ostvarivali su u svojim tekstovima dubletne oblike kao što su *grede/gredući*, *gledaje/gledajući*. Realizirali su se i deklinabilni oblici s obilježjima gramatičkoga roda, pa je riječ o glagolskim pridjevima: *Trudno je boleću ranu razvijati* [LUC Sklad: 71]. Oblici kadšto imaju neuobičajen sufiks (*-ući* umjesto *-eći*): *u sinci sidući*, *kutliće bih dilal* [ZOR Plan: 140]; *k suncu se višini litući nad svi-ma* [KARN Izv: 265]; *sile njih hotući da budu*

smetene [MAR Jud: 186]. Glagolski prilog prošli tvori se od infinitivne osnove i sufiksa *-v/-vši* i *-o* / *-ši* (*-či*). Neki pisci (npr. Zoranić, Marulić) imaju i starije sufikse *-še* (*-če*), koje drugi pisci ne poznaju (npr. Hektorović, Lucić): *i ugledavši ističući žarko sunce, svi padše na kolina...* [ZOR Plan: 100]; *Židovinka, spletče rugo u sem dvoru* [MAR Jud: 178].

Neki čakavski pisci XVI. stoljeća umjesto dočetnoga *-l* imaju *-o* u m. r. glagolskoga pridjeva radnoga, što je karakteristično za štokavštinu (štokavizam u čakavaca): *kad ju je vidio, s parvoga pozora / ranu je oćutio ljubvena umora* [MAR Jud: 159]; *zбудio se biše Sladmil još u početak poja...* [ZOR Plan: 93]; *ljuben vrid ako je tarpio kad bisni* [LUC Sklad: 61]; *nigdi se tužio vele biše jedan / da je čudnu imio nesriću na svoj stan* [HEKT Rib: 40]; *zavet brašna koje hotio si nam dat* [BUD Ps: 414]. U Zoranića nalazimo i *-l > -a*: *ne znam ako liploj podlozan sam bija / ali već nemilov verno sam služija*, / *malu slast užija i kratku ljubeći*, / *a dugo želija ufajuć služeci* [ZOR Plan: 60]. U Benetovićevoj *Hvarkinji* nalazimo sve navedene ostvaraje, npr. *razumio*, *učinija*, *pribival* [BEN Hvar: 223], ali i *-o*: *čini mi se da sam te ne vele odavna vidi* [BEN Hvar: 147].

Perfekt se tvori kao i danas u standardnom hrvatskom jeziku (prezent glagola *biti* + *glagolski pridjev radni*), ali za razliku od današnjega u književnoj čakavštini XVI. stoljeća mogu se naći potvrde naglašenoga (pored enklitičkoga) oblika pomoćnoga glagola i kada nije riječ o upitnoj rečenici: *budi da čagodiv pisal ali pel jesam* [ZOR Plan: 180]. Ponekad može izostati pomoćni glagol: *budući mi draga bila vasda istina u svemu* [HEKT Posl: 79]. Pri tvorbi futura I., od prezenta pomoćnoga glagola *h(o)titi* + *infinitiv*, pomoćni glagol može imati nenaglašeni i naglašeni oblik:

spuni, a ja želju ispunit ću tvoju [LUC Sklad: 145]; *i da znate, gdo ta jest, jime njeje u pr-vih ričeh složit boću* [ZOR Plan: 83]. Futurskim se mogu smatrati i konstrukcije prezenta glagola *imati* + *infinitiv*: *koji lik zlu svomu on ima iskati* [HEKT Rib: 61].

Futur II. u čakavskih pisaca XVI. stoljeća tvori se svršenim prezentom glagola *biti* i najčešće infinitivom: *kad tvoj Zakon divni budem oblužiti* [BUD Ps: 379], premda ima primjera kada se umjesto infinitiva rabi glagolski pridjev radni: *tim si dostojala da pri-mni milosti*, / *ku želiš, imala budeš u radosti* [MAR Jud: 166]; *ako budeš htio, sve ću ti pro-stiti* [HEKT Rib: 58].

O pluskvamperfektu treba reći da je u čakavskih pisaca XVI. stoljeća pomoćni glagol obično u imperfektu, a vrlo rijetko u perfektu (npr. Lucić uopće nema tvorbu s perfektom, za razliku od Hektorovića i Zoranića): *prid njom podviv ruke bihomo tuj stale* [LUC Sklad: 89]; *da načine take ni nam bil otvoril* [HEKT Rib: 48]; *luku ohodeći gdi ju našli bibu* [HEKT Rib: 49]; *kako si jednako u nas tvoj plam užgala bila i do smarti uzdaržala* [ZOR Plan: 107]; *i stanovito poznah da ljubav njemu ne samo koru prostrilila biše da, kako i meni, deri do najnutrenjega mozga plam užgala biše* [ZOR Plan: 84]. U južnočakavskih pisaca ne ostvaruje se 1. jd. imperfekta s nastavkom *-hi*, pa pluskvamperfekt tvoren od takva oblika pomoćnoga glagola možemo tražiti jedino u sjevernočakavskim zapisima, npr. iz Bala: *To pisa pop Mikula z Vrha kada bihi prišal sta... s kumpar pr(e) Antonom* [GN: 31].

Imperativni oblici imaju nastavke 2. jd. *-o*, 1. mn. *-mo*, 2. mn. *-te*, koji dolaze na sufiksalsne morfeme osnove imperativa (*-i-*, *-j-*, *-aj-*). U 3. jd. upotrebljava se oblik jednak onomu u 2. licu s nastavkom *-o*, ali i konstrukcija *neka*

²⁵ Vončina 1967: 61.

IZ VARSITA
GLIVBAV
IN APOCHOM

NEMILA I NESRICHNA SMART
PIRAMA I TISBE SLOXENA
Po Barni Charnarutichiu Zadraninu.

IN VENETIA,
Ad instantia di Ambrosio Mazolero detto Garbin,
M D LXXXVI.

Barne Karnarutić, *Izvarsita ljubav i napokom nemila i nesrična smart Pirama i Tižbe*, naslovnica prvoga (posmrtnoga) izdanja, Venecija, 1586.; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R II C-16°-139.

+ 3. lice prezenta. Kadšto takvu konstrukciju nalazimo i u drugim glagolskim licima, npr.: *neka skratimo put, reče Paskoj, hodi* [HEKT Rib: 40]; »Pripravan san«, reče, »da neka znate da nikomur ni slično ni s načinom more jino neg od onoga u čem se nabodi peti...« [ZOR Plan: 79]. Osim jednostavnoga imperativa u uporabi je bio kod renesansnih čakavaca i složeni imperativ, koji se tvori imperativom glagola *h(o)titi* i infinitivom: *da ovdi hotij doć neka te uvižbam* [KARN Izv: 291]. Nije neobično sinkopiranje ispred nastavka: *otvor'te, otvor'te grad, jere je s nami Bog!* [MAR Jud: 173]; *sliš'te svit moj, moj svit sliš'te, junaci!* [ZOR Plan: 137].

Među primjerima za kondicional u čakavskih pisaca XVI. stoljeća treba izdvojiti iznimno izostavljanje glagolskoga pridjeva radnoga od glagola *biti*: *grihota bi da se stara / ova lipost uzorita* [LUC Sklad: 43]; *bolje bi zaisto da tajim dokli se* [LUC Sklad: 135]. Primjere za ispuštanje participa moguće je naći i u starijim čakavskim tekstovima.²⁶ Kondicional II. može se oprimjeriti: *i toko njih slatke i medvene riči i već semoga ljubav more da ne samo sardačca dvih poraženih ljubvenimi strilami mlajabnih vil da svako mramorno sartce i svake ljute zviru bili bi ukrotili* [ZOR Plan: 112].

²⁶ Za *Žića svetih otaca* (XV. st.) v. Malić 1997: 562.

IZ VARSITA²
GLIVBAV IN APOCHOM

NEMILA I NESRICHNA SMART

PIRAMA I TISCBE SLOXENA
Po Barni Charnarutichiu Zadraninu.

Rociniu gliubeni-hoyplač iadznoy i blud
Ion gne himbeni-xitach chonač i sud
Odlučih priat trud-muu pamet more
chi

Ter scazat grochu xud-chaysfim gnuduo
Tom xegliom gorechi-htebi grem istoçe (rechì)
Sfe snisctor tcorechi-xiu bistri potuče
Uuzrochou uzroçe-glibgliu sfega giba
Schogase sfe poçe-a nit niscchie triba
Molech dame gliha-ludih tmin obarisc
Ter iz tuoga xliba-uodiçom udaric
Nad sfim e çesarisc-çat znanye obhaya
Nigdar ne priuarisc-gdo htebi prihaya
Pamet moya xaya-dasiu pohodisc
Teu fludost zabaya-od choga od hcdisc
Da chomu pogodisc-dauscimu naucha
Viŝochoga suodisc-nit mu za man mucha
Znaŝe chay ma odlucha-bodimi na pomoeh
Ter eue ponucha-sfim nam smlohaiui moch
Vliçim i nemoch-podaymi chripoŝti
Termi zelenih uoch-nechrati slatchoŝti

A 2 Da

Barne Karnarutić, *Izvarsita ljubav i napokom nemila i nesrična smart Pirama i Tižbe*, početak spjeva o babilonskim ljubavnicima.

proprietà di
 Martin Benetović, Hvarčina Comedia Comodina
 Martina Benetović Hvarčina.
 Prolog.
 Minerva Gospoda di Suisse ne Gospojie choji:
 esteq scepiti slisati onu družbu chojicse sil:
 ugio dalnan ugodan valgovor one dneve
 thachogie obicaj od strane svih govornu da
 vakte Jungie davan nele ugodni bili parua ne
 Rae stvar chojicse ginagiu picalati prid kas
 ralam nie volico ralamra za buducki idasta
 in pod ruche novoga mesta da uldagiuchise
 u gliu bau vassa puschiagiuse picalatiua
 onu ce mogu voluchinas da picalate sarce
 Dobrovoljno, achogie Mak i Kaba i nared:seni
 volicogie davan recen dilach ca kochicse usd:
 ili u onoj naroi, pripoviesti i nebuduchinam
 ugodan caran ginan rechi da pvia nego
 ponu Roselenas ostaniti. Gosporu dachle
 Vasen Gosporuu da oude drugo nechiece
 Viditi nego starce Mahnize mladickie nepost:
 usne diuicice pristanna zene prilonne
 stvaru u gidinu, che spachomu uridnu dodiu ni
 buducki.

Martin Benetović, *Hvarčina*, list 1r, prolog drame, kraj 16. stoljeća; Arhiv HAZU u Zagrebu, VII-41.

Sintaksa

Poseban osvrt zahtijeva sintaktička upotreba i značenja nekih oblika u deklinaciji i konjugaciji. Umjesto zamjeničkih i pridjevskih oblika N jd. ili A jd. s. r. čakavski renesansni pisci upotrebljavaju često oblik N mn. ili A mn. s. r. za izražavanje sveobuhvatnosti i neodređenosti²⁷, što je kalk prema latinskom jeziku: *da ti je* [Robinja] *ugodna bila kako i svaka moja kažeš da ti su* [LUC Rob: 63]; *onim se svidočim ki sva vidi* [ZOR Plan: 172]; *od tih čim svit plodi potreba jača je, jer svaka nadbodi* [HEKT Rib: 59].

Genitivni se oblici kadšto rabe umjesto akuzativnih u muškom rodu, a iznimno i u drugim rodovima. Riječ je o upotrebi genitivnoga nastavka *-a* umjesto akuzativnoga oblika za neživo (koji je jednak nominativnom *-o*): *pojamsi biča zakrikne sardito* [MAR Jud: 136]; *zadi parst za plitom, razmaknu zastora* [MAR Jud: 178]; *odreni sinja oblaka izprid Apolovolica* [ZOR Plan: 129]; *Turci sve vikaju, svak jih dobro čuje, / i grada pitaju, ter da se car štuje* [KARN Vaz: 248]. Moguće je i obrnuto: oblik N jd. (*-o*) umjesto A jd. za živo (koji je jednak genitivnom *-a*): *Nici prid potiču, a nici skut prime / uz konj se pomiču, daržeć se za strime* [MAR Jud: 225–226]. Poremećaj u uporabi genitivnih i akuzativnih oblika javlja se već u starohrvatskom razdoblju, primjerice, u pjesmi *Bog se rodi v Vitliomi* iz *Pariške pjesmarice* iz 1380. godine: *pogledajmo Božja grada* [HSP: 13]. Iznimno i u srednjem i u ženskom rodu M. Marulić rabi genitivni oblik umjesto

akuzativnoga: *ki stvar tako rene, ki moga počtenja / čuva da ne uvne s nikoga zgrisen'ja* [MAR Jud: 173]; *...ti Jerosolime* [N jd. Jerosolima!] / *ubran čuvajući, da ju ne obime* [MAR Jud: 134]. Semantičko pokrivanje akuzativa genitivnim oblicima potvrđeno je u čakavskih pisaca i u množini: *ni još jim ne prosti, vojnikov priuja* [MAR Jud: 131]. Poznata je u množini i upotreba genitivnih oblika umjesto lokativnih: *čini me probodit po razlikih daržav* [ZOR Plan: 160].

Kadšto se akuzativni oblici rabe umjesto lokativnih i instrumentalnih, pa je i taj poremećaj u uporabi padežnih oblika (romanski utjecaj) potvrđen već u starohrvatskom razdoblju, primjerice, u *Povaljskoj listini* (1250), u kojoj se rabi oblik A umjesto oblika L (*pisano u staru knjigu*), A umjesto I (*zemlje na Rudinal o Zagoni i pod Zagon...*).²⁸ Zamjena padežnih oblika poznata je i suvremenim čakavskim govorima.²⁹ U Marulićevoj *Juditi* očituje se zamjena oblika A i L u jednini i u množini: *bi u grad žaja* [MAR Jud: 117]; *od tada umide u gradu sušina* [MAR Jud: 145]; *brabro si se nosil u sve boje tvoje* [MAR Jud: 124]; *hvala nje počita, nje promose dike / po mora, po rike, po zemlje okol vas* [MAR Jud: 185]. Uz prijedlog *po* nalazimo A mn. s. r. i u drugih pisaca: *koji nas svih kruni po mnoga zlamenja* [HEKT Rib: 37]. To nije Marulićeva specifičnost jer za tu zamjenu oblika lako je naći primjere ne samo u suvremenim (južno)čakavskim govorima nego i u tekstovima

²⁷ To je obilno potvrđeno i u starohrvatskom razdoblju, npr. *usēm vsa davaš* iz pjesme *Zač mi tužiš, duše u Pariškoj pjesmarici* iz 1380., v. HSP: 267.

²⁸ V. Malić 1988: 177–178.

²⁹ V. Finka 1971: 45–46, Finka piše da je pojava uobičajena na čakavskom jugu, rijetko drugdje.

drugih (južno)-čakavskih pisaca (npr. *da t' podam na svit čas nad svimi pisnici*, TART Barni: 58], pa i u ponekim književnim tekstovima štokavskih renesansnih pisaca (usp. već citirani primjer iz Vetranovićevih stihova). Za to postoje primjeri ne samo u muškom nego i u ženskom i srednjem rodu: *toj rekši, cviliti u carkvu stojući* [MAR Jud: 146]; *priliko kraljice, koja kralja čisto / rodi brez tužice u betlensko misto* [MART Pril: 562]. Umjesto oblika I mn. Marulić rabi kadšto oblik A mn.: *uz toj se navrate Amon i Madijan / šatoru prid vrate*³⁰ *Olofernu izvan* [MAR Jud: 145]; *ki svimi oblada s junake nesmerne* [MAR Jud: 125].

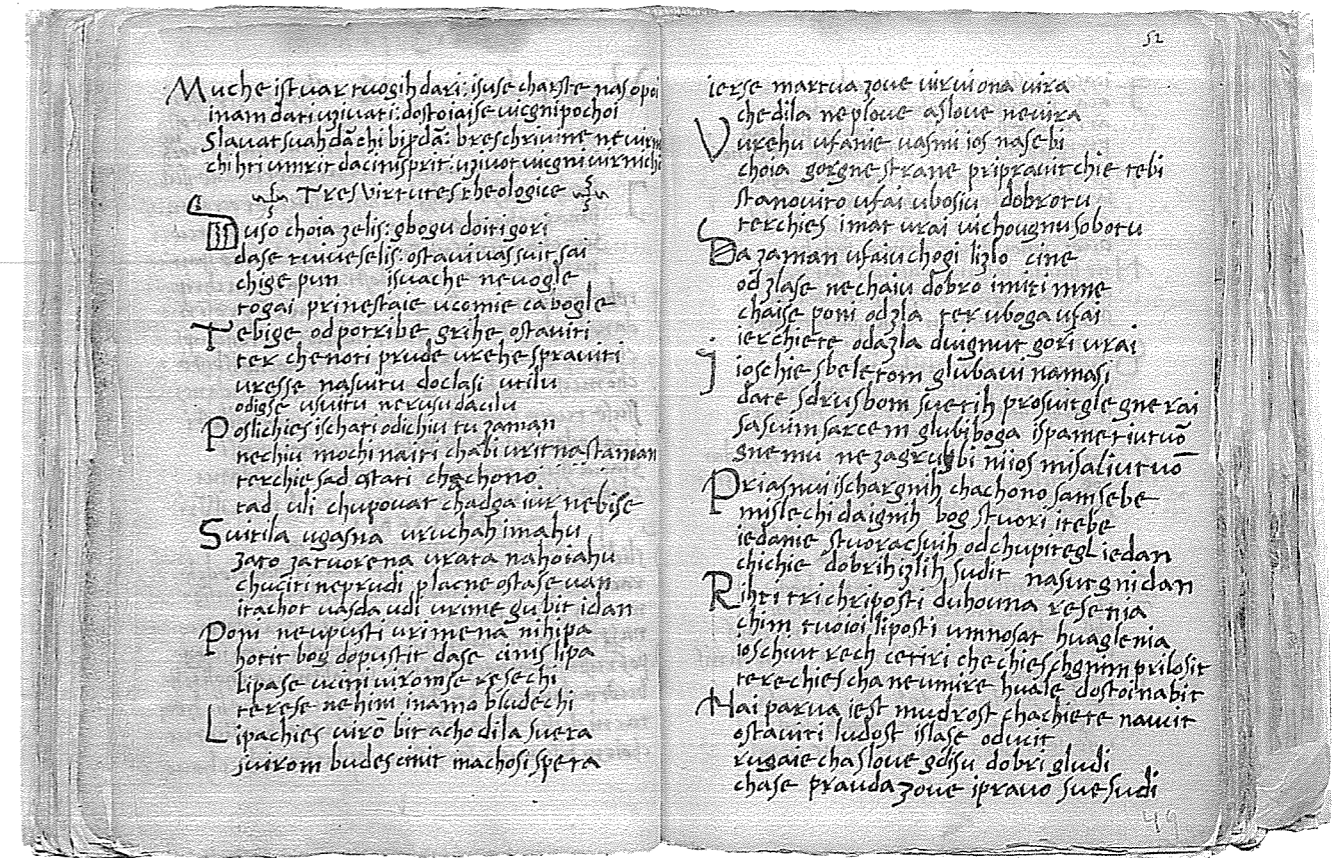
U Hektorovićevu zapisu bugarštice potvrđena je i uporaba oblika vokativa umjesto nominativa: *da jedno mi biše vitez Marko Kraljeviću, / vitez Marko Kraljeviću i brajen mu Andrijašu* [HEKT Rib: 50], što je potvrđeno i u srednjovjekovnom pjesništvu: *gdo raspudi djavle sile? / Arb(a)nj(e)le Mihaile!* [HSP: 56].

Kao što se akuzativni oblici upotrebljavaju umjesto lokativnih, tako se i lokativni oblici upotrebljavaju umjesto akuzativnih (uz glagole kretanja): *ter da će svih potuč došad na mistu tom* [MAR Jud: 135]; *na zemlji padaše ptica sa visine* [MAR Jud: 128]; *tu na kmetskih kolih blago napartiše* [KARN Vaz: 238]. U Marulića nalazimo čak i upotrebu oblika instrumentalna umjesto akuzativa: *on ju prid sobom zazva u komoru* [MAR Jud: 159].

Među glagolskim oblicima posebno treba istaknuti svršene oblike prezenta, kojim se označuje neka buduća radnja (stanje, zbivanje): *ni se boj kad biti jure budeš s nami, / da Garci sarditi dojdu sa vojskami* [LUC Sklad: 146]; *unapridak na desnu poj i skoro vilenicu*

najdeš i ozdraviš [ZOR Plan 170]; *ni toliko grih mal ki kad se zapusti, / da nije uzbuja i da ne otusti* [HEKT Rib: 69]. Aoristnim se oblicima kadšto iskazuje budućnost: *onada ja rekoh: gospoje, išću stvar / ku ako dotekoh po ki put ikadar, / biti ću vesel već, veće ću biti blag* [LUC Sklad: 30]; *stariji mu reče: »Ne bud' t' sramota, / već mi ne uteče, jer se sam zamota«* [HEKT Rib: 47]. Na razmeđu srednjovjekovlja i ranoga novoga vijeka participe zahvaćaju neke sintaktičke promjene (prekidanje veze participa sa subjektom i objektom i ostvarivanje sintaktičke veze samo s predikatom), što rezultira preobrazbom participnih oblika u glagolske priloge.³¹

Ovdje ćemo se kratko osvrnuti i na neke važnije, vrlo česte konstrukcije koje su obilježile jezik čakavskih tekstova XVI. stoljeća. Na primjer, *od + G* umjesto *o + L*: *da drugo ovoj zlo od koga hoću reć* [LUC Sklad: 106]. Prijedlog *od* ispušta se kadšto uz genitiv i komparativ: *čuj se ne pribini, ne čin' se veći svih* [HEKT Rib: 68]; *ovd' je jedan slaji meda / ki ju ljubi već života* [PEL Jej: 709], ali kadšto i uz neke oblike osobnih zamjenica gdje je posve uobičajena upotreba toga prijedloga: *i rekoh: bratjo ma, svaki vas ufan stoj* [HEKT Rib: 41]. Vežom prijedloga *od + G* iskazuje se i pripadnost (posvojnost): *djetića ki narod od ljudi vas sjaba* [LUC Sklad: 103], ali u primjerima tipa: *koja Bog pripravi, stvoritel od svega* [HEKT Rib: 74] dovoljan bi bio samo genitivni oblik bez prijedloga. Od ostalih načina iskazivanja pripadnosti treba izdvojiti vezu *G* jd. osobnih zamjenica (*njega, njeje/nje, njih*) uz imenicu: *zapovidi njega sveršiti želeći* [BUD Ps: 416]; *svojom ju pasaše uzom njeje sila* [KARN Izv: 280];

Osorsko-hvarska pjesmarica, listovi 51v i 52r, oko 1530.; Arhiv HAZU u Zagrebu, I a 62.

pisan nje slišaše, riči svoje zapan [MAR Jud: 185]; *čim sestre u njih stan odpravljáš bogat* [LUC Sklad: 119], s tim da se umjesto oblika *njega* i *njih* rabi i posvojna zamjenica *njegov* i *njihov*, ali zamjenica *njezin* nije još u ono doba bila potvrđena.

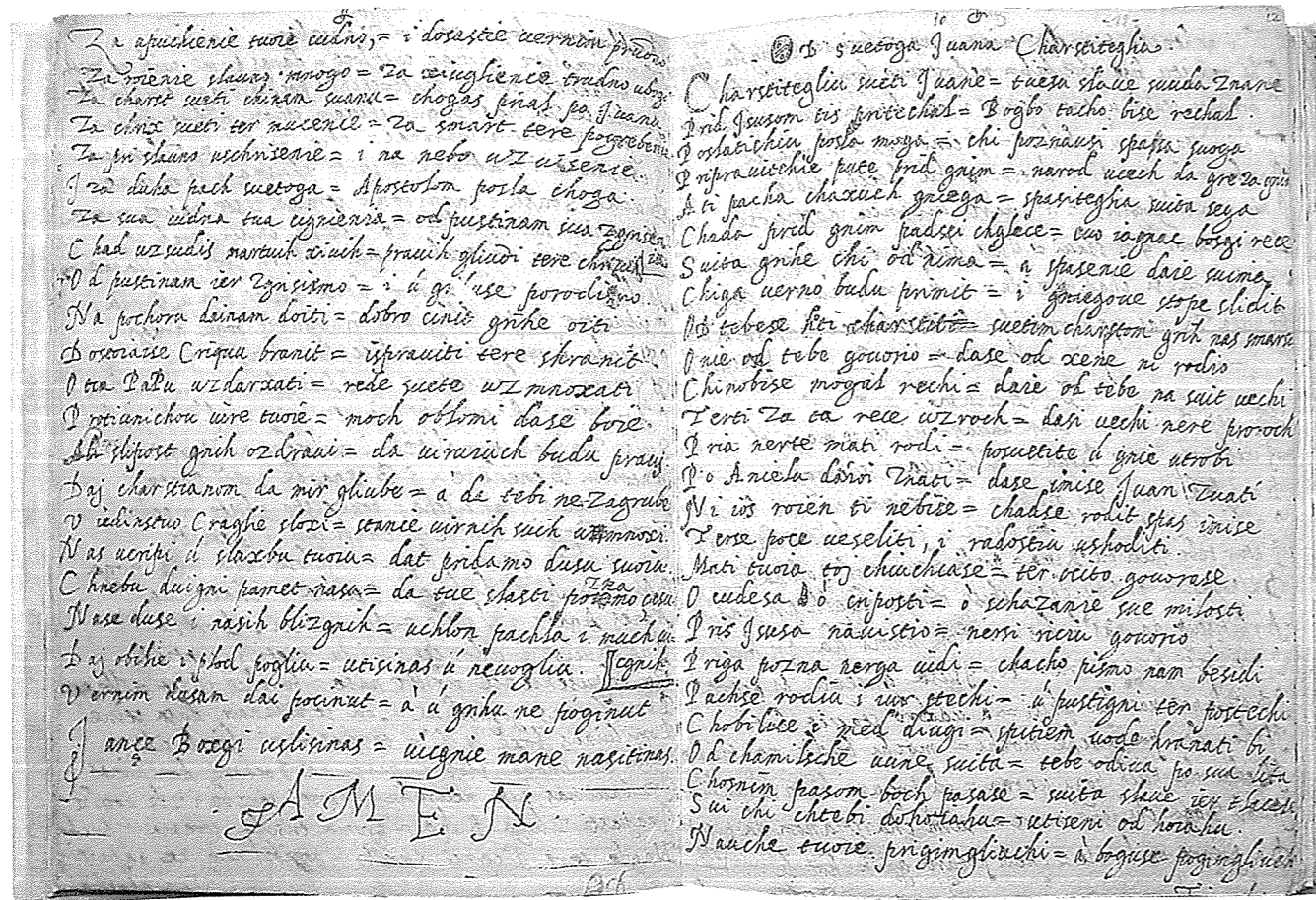
Treba istaknuti i sporadične ostvaraje prijedloga *s* uz akuzativne oblike: *a s drugu stran prima njim hoću ja izać* [LUC Rob: 68] te romansku konstrukciju prijedloga *za + infinitiv*, koja se rabi umjesto namjernih rečenica: *tudibtaj nada nj grem / plaćući čemerno za vode mu pridat* [ZOR Plan: 97]. U većini ondašnjih tekstova potvrđene su i romanske konstrukcije sastavljene od oblika glagola nepotpuna značenja kao što su *imiti, početi, stvoriti, računati, činiti, dati* itd. i infinitiva nekoga

punoznačnoga glagola (ili umjesto infinitiva dolazi imenica, rijetko prilog): *činih ja doniti iznam iz plavi van / od rib ke loviti trudišć/oni dan* [HEKT Rib: 66]; *I što [čto!] je stvar bolja (neka ti dam znati)* [LUC Rob: 79].

Što se sročnosti tiče, treba reći da glagolski predikat uz dva ili više subjekata različitih lica stoji u onom obliku u kojem se gramatički slaže sa subjektom što je najbliži predikatu: *u posluh tere stah i ja i ostale* [LUC Rob: 78]; *tako ti i mi i sve strane našega jezika... darže i scine bugarščice za stvari istinne* [HEKT Posl: 79–80]. Imenice e-vrste tipa *vojvoda*, koje služe za označivanje lica muškoga spola, slažu se s drugim riječima najčešće u licu kao imenice muškoga gramatičkoga roda: *tvoj sluga, ma vilo, bit će neumarli* [LUC Sklad: 58], premda

³⁰ U cit. izdanju *Judite* pogr. ispravljeno: *vrata*, a u *Rječniku Marulićeve Judite* ispravno *vrate*.

³¹ V. o tome Gabrić-Bagarić 1995; Štrkalj Despot 2008.

Splitska pjesmarica Trogirskoga kaptola, listovi 10v–11r, kraj 16. stoljeća; Riznica trogirске katedrale, bez sign.

ima i iznimaka: *samo toliko svitlosti biše koliko kip vojvode moje odsivaše* [ZOR Plan: 68]. Od zbirnih imenica tipa *bratja, gospoda* ili *dica* atributi su u ženskom rodu, a glagolski predikat u množini: *gospoda velika od gradov pram njemu / gredihu, razlika vesel'ja čine mu* [MAR Jud: 132]. Predikat je u množini ako su brojevi *dva, oba, obadva, tri, četiri* subjekt ili njegov dodatak: *obadva kličoše pisam začinući* [HEKT Rib: 54]. Dvojinke glagolske oblike možemo još naći u zapisima (prijepisima) starijih čakavskih tekstova. Ako rečenica ima dva ili više subjekata istoga roda u jednini, glagolski je predikat u jednini, ali i kada je riječ o subjektima različitih rodova uglavnom je predikat u jednini (premda ima potvrda i

za množinu): *plač ter vapaj bahće i jur obide svih* [MAR Jud: 178]; *jer ju će hiniti moj obraz koji me / čini prominuti zla volja i vrime* [LUC Sklad: 68]; *Nebo, zemlja, more tad se veseljabu* [MAR Pis: 158]. Kad su dva ili više subjekata u rečenici u množini, onda je i predikat u množini, a rod se određuje prema najbližem subjektu, premda ima i iznimaka: *grade ter župe prim i čin da su moji* [MAR Jud: 124]. Kada su dva ili više subjekata različita broja, predikat može biti i u jednini i u množini.³²

Pod romanskim utjecajem u nekim tekstovima izostaje niječnica uz glagol (dvostruka negacija) u iskazima u kojima su potvrđene riječi tipa *nijedan, nigdar, ništar* itd., što nije karakteristično za slavenske jezike (npr. i *takoje*

zakleje ju majka da *nigdar* u človika ljubav postavi [ZOR Plan: 121]. Kadšto izostaje dvostruka negacija tako da se niječnica ne ispušta, ali se rabe riječi tipa *jedan*: *a kako će moći, jedan jih ne dajuć / drugomu pomoći negli ga izdajuć* [LUC Sklad: 99]. Nerijetko niječnica ne stoji uz pomoćni, nego uz glavni glagol u složenim glagolskim oblicima: *mučno se još ima, premda ćeš ne htiti* [HEKT Rib: 59]. U stihovima veznik može biti izmješten sa svoga uobičajenoga mjesta, primjerice: *ajme, kad očuti drugi se glas potom, / tebe je da nitko porazil nemilo* [LUC Sklad: 110]. Nije neobično namještanje enklitičkih riječi drukčije od današnjega, premda ne u svih čakavskih renesansnih pisaca, na primjer zamjeničke dolaze ispred glagolskih enklitika: *jer ga si životu gorku ne otela* [LUC Sklad: 82]; *dosti mi će jedan, neka znate, biti* [HEKT Rib: 42].

U čakavskom hrvatskom književnom jeziku XVI. stoljeća mogli su se uspostaviti svi sintaktički odnosi kao i u današnjem standardnom hrvatskom jeziku, pa i pri sklapanju rečenica povezivanjem ili uvrštavanjem, što se zrcali u iskazima iz onodobnih tekstova. Kako bi razvidnom bila podjednaka razgranatost odnosa rečeničnih struktura, kao ilustraciju navodimo samo nekoliko primjera za različite vrste sindetskih koordiniranih i subordiniranih rečenica koje se zrcale iz iskaza XVI. stoljeća (ostavljamo ovom prilikom po strani obilno potvrđene jednostavne i asindetske rečenice).

U renesansnoj književnoj čakavštini potvrđene su sve koordinirane rečenice. Sastavna rečenica zrcali se u iskazima kao što su: *vij smeren'ja moga ter me izbavi mil* [BUD Ps: 406]; *zato poutišaj tere s dobre volje / malo me poslušaj...* [LUC Rob: 81]; *... nit se haje lovit, / ni sve vile kupit* [ZOR Plan: 162]; *Tižbi ne htiv dati s Piramom hoditi / nit joj dopuščati iz kuće shoditi*

[KARN Izv: 276]. Suprotna rečenica zrcali se u iskazima kao što su: *od zla se ukloni, a dobra se lati* [BUD Ps: 388]; *na njemu ni pancir, neg štiti ki ga štiti* [KARN Vaz: 256]; *tako ja ne telesne lipote i gizde hvalim i čtuju, da dubovne kriposti slavim i poklanjam* [ZOR Plan: 192]. Rastavna rečenica ogleda se u iskazima: *moja ljubovca / mene se uvira / jak sarna lovca / kada ju tira / al plepe zvonca / prid kim umira* [ZOR Plan: 145]; *na kom ćeš siditi ali počivati* [HEKT Rib: 63].

Isto se može zaključiti i u vezi sa subordiniranim rečeničnim strukturama, pa u književnoj čakavštini XVI. stoljeća možemo pronaći odraz **predikatne** rečenice: *istina jest da u gori vlaškoj pram nam jest misto ko se zove Vražja vrata* [ZOR Plan: 68, marg. bilj.], **subjektne** rečenice: *gdo ljubvena dela čini ali slidi, / v sarcu mu 'e nezrela rana cić ke blidi* [KARN Izv: 285], **objektne** rečenice: *Da hoću da mu daš svu snagu, gospoje* [LUC, PE: 147], **atributne** rečenice: *Marko Marul oni komu se svi čude, / koga glas svud zvoni i cvate odsvude!* [HEKT Rib: 56] i različitih vrsta **adverbijalnih** rečenica, kao što je **mjesna**: *pojdoše vozeći kude sami htihu, luku obhodeći gdi ju našli bibu* [HEKT Rib: 49], **načinska**: *»epb«, riše, »Vilslav i s njim Sriciko i Dražko grede nad pritvorom Aničinim narikati, kako je često mečan.«* [ZOR Plan: 165], **vremenska**: *dokle te milosti za nj doma arvaše, / dotle on u hitrosti zid doma arvaše* [KARN Izv: 294]; **uzročna**: *i svi se stekoše, Juditu vidiše, / svitil'ja snesoše, jerbo još noć biše* [MAR Jud: 173], **namjerna**: *sidoše zatime da se razgovore* [HEKT Rib: 45], **posljedična**: *živim ognjom žeci priča mi sardašce / tako da obraz moj smartno ja bliditi* [LUC Sklad: 28], **pogodbena**: *ne ludi, nego van bit ćemo pameti / prigoda taj zaman ako nam proleti* [LUC Sklad: 145], **dopusna**: *Bog joj prida liposti, budi da vele lipa biše* [MAR Jud: 117].

³² Opširnije o sročnosti u starih čakavskih pisaca v. u Glavan 1928 – 1929.

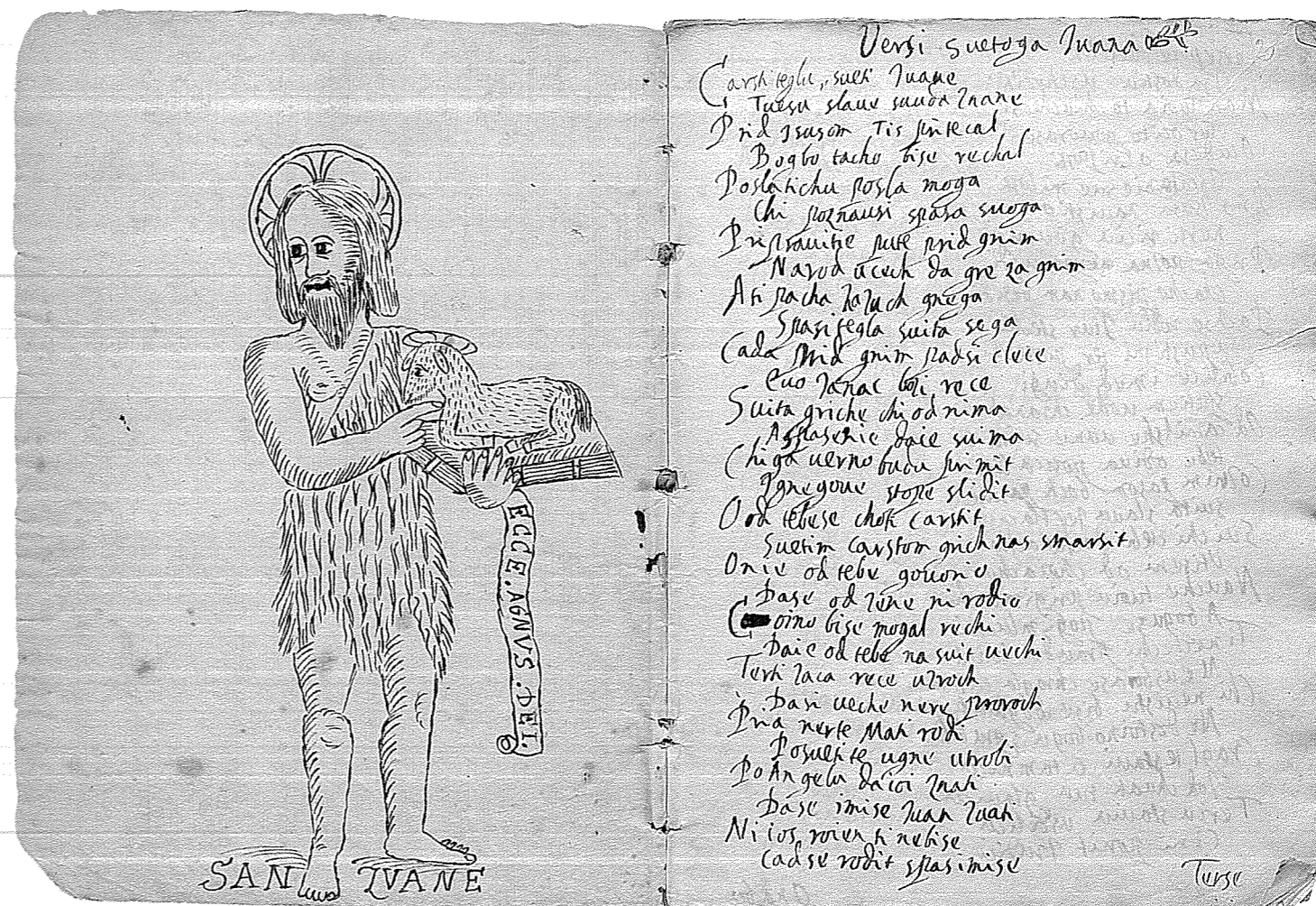
Leksik i frazeologija

Teško bi se u nekoliko odlomaka moglo sažeti sve što se tiče čakavskoga leksika i frazeologije u XVI. stoljeću, ali treba naglasiti da je XVI. stoljeće vrijeme kada književna čakavština po opsegu svojega leksičkoga blaga doživljava vrhunac kreativnoga razdoblja u razvoju leksika i frazeologije. Dokazi toga bogatstva rasuti su u djelima renesansnih hrvatskih pisaca, na primjer u opisima ženske ljepote, vojske u pokretu, oluje na moru, u iscrpnim navođenjima određenih skupina leksema, kao što je u *Ribanju i ribarskom prigovaranju* Hektorović nabrajao pomorsku terminologiju koja se odnosi na dijelove broda (npr. *arbor, argutla, jidro, lantina, mriža, sidro, timun, trata, veslo*) ili vrste morske ribe (*zubatac, škarčina, komarča, čarnorep, salpa, vrana, drozak, pic, pagar, šarag, trilja, arbun*). U navođenju fitonima (čitavih kataloga), kao da se pisci natječu tko će ih više navesti, npr. Hektorović u opisu svojega gizdava starigradskoga perivoja nabraja: *čepriš, bazda, bus, tamaris, kapara, žafran, smokva indijana, jelsamin, žilj, ruzmarin, oleandar*. U opisu Joakinova vrta Marulić u *Suzani* navodi kataloški ove fitonime: *dub, brast, čepriš, borje, varba, javorje, loza, jabuka, tkunja žutica, mendula slatčica, smokva krivica i zamorščica, orah, lišnjak, kostanje, kruška, šipak, naranča, višnja, črišnja, praskva, oskorušva, šešarka, rogač, blažak, murtila, ruta, mažurana, rusmarin, rusula, žilj, kaloper, smilje, garufal, viola*. U navedenom leksiku osim riječi hrvatskoga (slavenskoga) podrijetla ra-

zvidni su i romanski slojevi od dalmatskoga do mletačkoga. Ako tomu dodamo nekoliko riječi kao što su *raba, hiljada, herceg, beg* i *rusag*, ukazat će nam se čitav spektar utjecaja, odnosno izravnih i neizravnih kontakata čakavštine sa crkvenoslavenskim i grčkim riječima, njemačkim, turskim i mađarskim. Nije stoga čudno kada u čakavskih pisaca nađemo u istom tekstu nekoliko sinonima različita podrijetla, primjerice, B. Karnarutić u *Vazetju Sigeta grada* ostvaruje distantne sinonime: *zastava / horugva / dundar / alaj*³³. Osim spomenutih naslojavanja ne smije se zaboraviti ni važnost usmenoknjiževne predaje za stilsko oblikovanje renesansne naddijalekatske čakavštine, koja je višeslojna, od one očite na leksičkoj razini (npr. *brajen, vojno, hrabar, lada, svitli Danica, zelena travica*) do u alegorije skrivenih natruha pradavnih mitskih predodžbi o drvetu života i ljutoj zvijeri, što se očitovale u Lucijevoj pjesmi *U vrime ko čisto* ili u Pelegrinovićevoj *Jejupci*.³⁴ U spomenutoj Lucijevoj pjesmi zrcali se vječno ljudsko poimanje (konvencionalna konceptualna metafora) prema kojemu sve što je *dobro* smješta se *gore*, a sve što je *loše* smješta se *dolje*, pa stoga i u toj pjesmi *nebesko* predstavlja zlatna jabuka u visini, a *zemaljsko* »priljuti zmaj« na tlu: *ugledah na gori nesmirni višinom / od zlata gdi gori jabuka svitlinom. / Svitlija biše ner sunce kad ističe, / visoka, mnijah, der do neba da tiče. (...) / I eto vidih, vaj, gdi jedan priljuti / i jidoviti zmaj krili ga kreljuti, / i valja po tlehu i*

³³ Prva tri uočio je Vončina (1986a: 121), a u napomeni piše kako u Karnarutića »začudo« nema potvrde za turizam *barjak*, međutim, postoji potvrda za *alaj*, a to je zapravo pokraćena od *alaj-barjak*.

³⁴ Te je tragove lako detektirati i objasniti nakon priloga R. Katičića o elementima pretkršćanske slavenske predaje, v. Katičić 2008.

Takozvana *Vrančičeva pjesmarica*, listovi 1v–2r, kraj 16. ili početak 17. stoljeća; Arhiv HAZU u Zagrebu, XV-44/8. Dva svežnjića stihova koji se pripisuju Miši Vrančiču, ali najvjerojatnije nije riječ o latinistu Mihovilu Vrančiču Šibenčaninu.

ustami obziva / tuj zlatu urehu ka suncu odsiva [LUC Sklad: 52–53].

Onodobna čakavska frazeologija, kao i leksik u pravnim i beletrističkim tekstovima, uvelike je naslijeđena iz starohrvatskoga razdoblja. Iz Marulićeve uporabe frazema³⁵ *pod mač obratiti/obrnuti*, 'posjeći' u stihu *Kada mi vas njih zbor obratimo pod mač* [MAR Jud: 141] proviruje hrvatski prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina: tisuć krstjani po dobitju bi pod mač obraćeno i vele Hrvat bi pobijeno* [LJPD: 42]. Neke frazeme koje nala-

zimo u čakavskih pisaca XVI. stoljeća danas dobro razumijemo jer ih i mi u istom ili sličnom obliku upotrebljavamo (npr. iz Marulićeve *Judite: zgubiti glas* = 'biti osramoćen, izgubiti ugled', iz Zoranićevih *Planina: u magnutje oka* = 'odmah'), ali ima i mnogih frazema koji su do danas zaboravljeni ili zamijenjeni nekim drugim frazemima, primjerice, Marulićev frazem *probariti čaše* = 'otrijezni se' ili Lucićev *smoknuti do košulje* = 'dozlogrditi, postati neizdrživo, doći do grla, doći do nokata'.

³⁵ Marulićeve frazeme istražio je u nekoliko svojih priloga M. Moguš, v. npr. Moguš 1994.

Jezičnostilsko raslojavanje

Osim navedenih dijatopijskih varijacija između čakavskoga sjevera i juga koje se zrcale u čakavskim književnim tekstovima, treba upozoriti također na jezičnostilske varijacije i diferencijacije među čakavskim piscima, koje su postojale čak i unutar jednoga književnoga kruga. Uzmimo, primjerice, samo poznate zadarske pisce, čiji su tekstovi tiskom objavljeni u XVI. stoljeću. Šimun Kozličić Benja izražavao se svojom redakcijom glagoljaškoga čakavsko-crkvenoslavenskoga hibridnoga idioma i kada je pisao neliturgijsku (povijesnu) prozu kao što je knjiga *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* (Rijeka, 1531). Njegovu jezičnu koncepciju (redakciju) nitko nije slijedio i nitko se poslije njega u zadarskom krugu nije ovako izražavao: *Diviti se ote mnozi, častni arhijereju, da sam dobrovoljno podlegal brime sije i hotejuć, jakože govorit se, vložil da sam ruku va oganj, ježe jest, da napravljam knjige prijate juže od mnozih vek i ufaju da se ote van vrići prijataja zdavna i pręstarivša, a moja da primut se i čtala se budut. Ježe tvrdo jest zelo učiniti človekom vsakogo jezika, našim malo manj nevzmožno, iže dobrih knjig ne imut.* [transkr. prema KŽ: (53)]. Petar Zoranić nije težio ni razgovornoj čakavštini pošpurenoj talijanizmima ni stvaranju hibridnoga jezika kao naši glagoljaši, premda se ugledao na jezik hrvatskih anonimnih srednjovjekovnih pisaca, nego je svoje *Planine* pisao slojevitom i biranom čakavštinom, te se smatra da je on svoju prozu »gradio na svojim pjesničkim iskustvima«³⁶. Jezikom svojih spjevova Barne Karnarutić ostavlja dojam da je bio suzdržan prema unošenju štokavizama i crkvenoslavizama, za razliku od Šime Budi-

nića, u čijim se tekstovima može naći i fonem /z/ i /j/ i /zd/ na mjestu praslavenskoga /dʹ/.

U čakavske tekstove XVI. stoljeća ulaze i poneki leksički crkvenoslavizmi (npr. obilnije kod Marulića i Lucića), ali ne unose se crkvenoslavenski gramatički morfemi kao znakovi višega stila, kao što je to bilo u starohrvatskom pjesništvu, primjerice, nastavak -ši u 2. jd. i dočetno -t u 3. licu prezenta. U vezi s tim zanimljivo je također primijetiti da Šimun Klimantović u svom prvom zborniku (1501 – 1512) zapisuje/prepisuje srednjovjekovne starohrvatske religiozne pjesme u kojima kadšto nailazimo čitajući ih na navedene crkvenoslavenske morfološke značajke, ali u tom istom zborniku Klimantović zapisuje i svoju kroniku (ljetopis), u kojoj nema ni nastavka -ši ni dočetnoga -t.

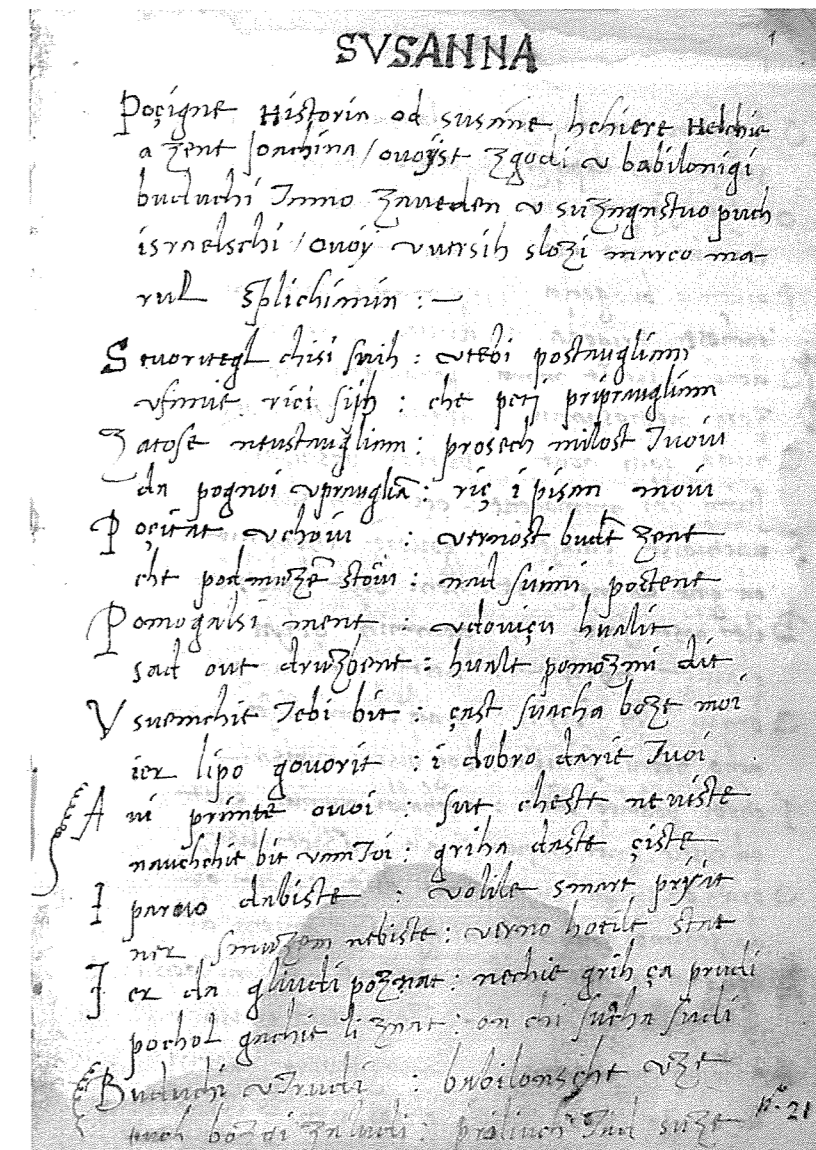
Pogrešno bi bilo uporabu različitih idioma u srednjem vijeku poistovjetiti s pripadnošću tekstova visokom (liturgijski crkvenoslavenski), srednjem (čakavsko-crkvenoslavenski neliturgijski beletristički) i niskom stilu (čakavski neliturgijski beletristički, pravni i drugi nebeletristički tekstovi) jer se već sama srednjovjekovna književna čakavština raslojavala na ta tri osnovna stila, primjerice, visokom stilu pripadali bi neki beletristički prozni, ali i pjesnički tekstovi kao što je *Šibenska molitva*, srednjem stilu mnoge pravne listine, statuti i zakoni, a niskom stilu neki marginalni kodeksni zapisi i epigrafski grafiti. Samo niskom stilu mogla bi se pripisati neformalnost u komunikaciji. U XVI. stoljeću, lirsko, dramsko i epsko pjesništvo kakvo su stvarali primjerice Lucić i Marulić, te proza Zoranićeva

tipa nedvojbeno pripadaju visokom stilu. U versificiranim tekstovima, pretežno dvanaesterakim, izbor jezičnih oblika bio je određen brojem slogova (ispuštanje samoglasnika, variranje između glagolskih pridjeva radnih s dočetnim -l ili -o, variranje čakavskih i štokavskih zamjeničkih oblika, uporaba naveska, variranje čakavskih i štokavskih oblika u Gmn., variranje nastavaka arhaičnoga -u i novijega nastavka -m u 1. jd. prez., uporaba akuzativnih oblika umjesto lokativnih ili instrumentalnih itd.), a jezik se kadšto prilagođivao i potrebama rimovanja. Primjerice, zbog genitiva jednine (*Pirama*) uvode se iznimno noviji (štokavski) oblici instrumentala (*rukama, tugama, suzama*) s nastavcima dvojninskoga podrijetla, a stariji oblik pridjeva (sročan s instrumentalom *tugama*) očuvao se jer je izvan domašaja rime (*smartnimi*): *tako ti govoreć on mač ki s Pirama / karvav staše tarčec ubiti rukama, / smartnimi tugama k sarcu ga primače / i plaćuc suzama tuj se na nj natače* [KARN Izv: 306]. Isto se može zapaziti i u Marulićevoj *Juditi*. Na početku glasovite rasprave o Marulićevu stilu³⁷ naglašava se upotreba *štokavskih morfema* u rimama (*pláčnima očima x njima; svima x ričima*), ali se ne navodi podrijetlom i starinom različit morfemski kontakt u sintagmama (množinski -imi [očimi] dolazi zbog rime umjesto uobičajenoga -ima): *ja vami hrabrimi sve sebi podložih / ča godir očimi mojima obazrih* [MAR Jud: 121].

Dobar primjer za artificioznost pjesničkoga (visokoga) stila može biti hiperštokavizam G mn. ž. r. *sio* (N jd. *sila*), koji je nastao u dvanaesteru Marulićeve *Judite* radi postizanja rime sa štokavskim oblikom *cio*.³⁸ Takve

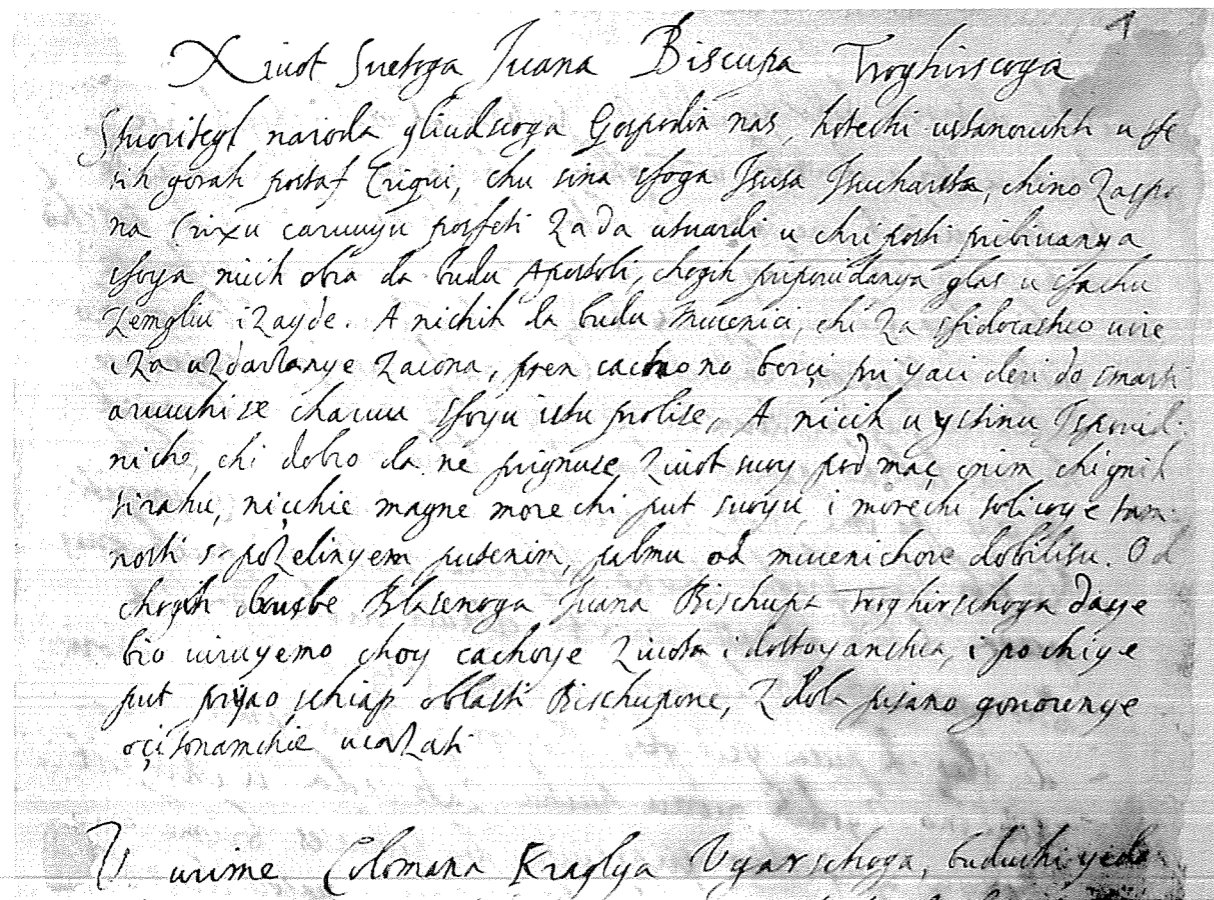
³⁷ Skok 1950: 168.

³⁸ O tome Vončina 1986b: 15; Moguš 2002: 19.

Zbornik pjesama Marka Marulića i drugih tekstova, list 1r, oko 1530.; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R 6634.

jezične kreacije nisu rijetkost u rimama renesansnih stihova. Na leksičkom planu za pjesnički visoki stil karakteristično je izbjegavanje posuđenica i vulgarizama. Variranja oblika u pjesničkom jeziku nisu neobična, pa ni onda kada nije bitan broj slogova.

Vartal Petra Lucića, *Život svetoga Ivana biskupa trogirskoga*, list 1r, odlomak, 1573. – 1595.; Arhiv HAZU u Zagrebu, IV a 31.

U tekstove srednjega stila (manje formalan, 'opušteniji' tip diskurza, npr. u nekim poslanicama, u administrativnim tekstovima kao što su statuti i službeni akti) ulazio je relativno veći broj posuđenica, kao na primjer u ovoj zadarskoj zapovijedi: *Zapovidamo sucem iz Pašmana, iz Arta, iz Tkuna i iz Lapkata da pod zarok voziti šforcanu 3 leta, imaju tudje kako čuju opružiti dvi kudete na poškalini, imaju ormati brodi ki se budu nahoditi u tih otoci i s nimi dojt na gorñu stranu za pomoći gdi bude potriba, zapovivši svim od selov, da pod rečeni zarok imaju dojt s rečenimi brodi, spravn kad im suci zapovidu. U Zadru na 28. junja 1564.* [u transkripciju adaptirana transliteracija iz Morović 1965: 78]. Ili iz već citiranoga

dijela zakona grada Kastva u iskazu: *Ako takovi nebi imeli blaga, s čim bi mogla takova pena bit plaćena, tako da ima ta od Kastva sedeti u Kastve u pržune jedan mesec, i biti bandižan iza sve kapitanie za jedno leto; i tolikoj takovi od Veprinca, ki bi takovu penu prestupil, da se ima takoj kaštigati* [HPZ: 194].

U XVI. stoljeću novost je upotreba jezičnih značajki tipičnih za određeni stil u drugom stilu kako bi se postigla uvjerljiva plastična karakterizacija situacije ili osobe (govornika). Primjerice, u Pelegrinovićevoj *Jejupci* naći ćemo pokoji vulgarizam: *kurvarivi ima oči / i polhvata tvoje lade* [PEL Jej: 694], »narodske« apostrofe tipa: *reć' ću i tebi, moj ja-blane... ži mi ovo mlado lane* [PEL Jej: 696],

što karakteriziraju Jejupkin govor, koji nije mogao biti učen. Podrijetlo gusara (Turčina) u Lucićevoj *Robinji* signalizira se upotrebom uzvika *bre* (turcizam): *bre, uzu tarpiti jure se nauči, / a nemoj vapiti jak da te tko muči* [LUC Sklad: 70]. U istoj se drami Derenčin, pripadnik višega staleža, premda maskiran u trgovca, obraća robinji jezikom karakterističnim za pjesnički petrarkistički podstil, a takav diskurz najprimjereniji je njegovu udvaranju robinji plemenite krvi u nemilosti. Radikalniji način iskorištavanja jezika u svrhu karakterizacije likova nalazimo u prozom pisanoj Benetovićevoj *Hvarkinji* s konca XVI. stoljeća. Primjerice, u izmjenama replika likova ogleđa se njihovo štokavsko ili čakavsko podrijetlo³⁹:
MIKLETA: *Na svijetu nije mučnije fatigue nego čekati koju drago stvar. Koliko jur brijeme da sam poslo ovoga tamnjaka za onu stvar, a ne bi ga jošte.*

BOGDAN: *O lipo t' smo se dogovorili s Barbarom kako ćemo kolo vodit. A, evo ga!*

MIKLETA: *Aj kurvina ovna, što me čini čekat.*

BOGDAN: *Jeda mene, gospodaru? Namor mi se još to pristoji, kako magarcu. Ne bih ovo činil za jarca oca ča sam za te. To t' meni za dobre glase ke t' nošah.* [BEN Hvar: 175]

U istoj drami nalazimo i upotrebu brojnih posuđenica (primjerice, Bogdan tvrdi da Mikleta govori »nikako vlastelski« »smišno«, pa ga kadšto i ne razumije, v. npr. BEN Hvar: 166), a kada seljaci rabe posuđenice, izgovaraju ih počesto iskrivljeno, što djeluje komično. U *Hvarkinji* postoji dovoljno primjera posuđe-

nica, tuđica i čitavih fraza i (dijelova) iskaza na talijanskom (mletačkom i toskanskom) jeziku na temelju kojih se može govoriti i o prebacivanju kodova (kao u Držićevim dramama), a u tom smislu »posebno su zanimljiva dva lika: starac Mikleta, ugledni dubrovački gospodar, i Kavalier, doseljeni Mletak [Mlečanin!, op. A. K.], predstavnik općinske vlasti. Mikletine su replike neprestano prebacivanje koda između (uglavnom toskanskog) talijanskog i štokavske ijekavice dok Kavalier spaja venecijanski i čakavsku ikavicu.«⁴⁰ Različita prilagodba posuđenice u čakavskim stihovima ponekad može upućivati i na staleške razlike (razlike u naobrazbi), primjerice, kao što je to različita adaptacija posuđenice *pilozofija* (seljaci Paskoje i Nikola) / *filozofija* (vlastelin Hektorović) iz *Ribanja i ribarskoga prigovaranja*.⁴¹

Čakavski pisci imali su potrebu jezično kontaktirati na širem području od svojega mjesta rođenja ili boravka, pa u svoja djela ne samo da propuštaju nego i hotice unose štokavizme kako bi njihov književni izraz bio leksički bogatiji, stilski razvedeniji i širem općinstvu razumljiviji. U XVI. stoljeću kod većine čakavskih pisaca to su samo štokavizmi u čakavskom književnom jeziku (kao što ćemo i u štokavaca naći čakavizme). Uočavanje toga uzajamnoga uzimanja i davanja unutar hrvatske etničke zajednice važno je za shvaćanje negdašnje (književne) komunikacije i hrvatskoga »neujednačenoga« jezičnoga zajedništva prije traženja putova koji su vodili prema jezičnomu jedinstvu (nacionalnomu jezičnomu standardnomu jeziku).

³⁹ O šaroliku jeziku Benetovićeve *Hvarkinje*, osobito o štokavizmima, v. Gabrić-Bagarić 1975.

⁴⁰ Županović 2008: 47.

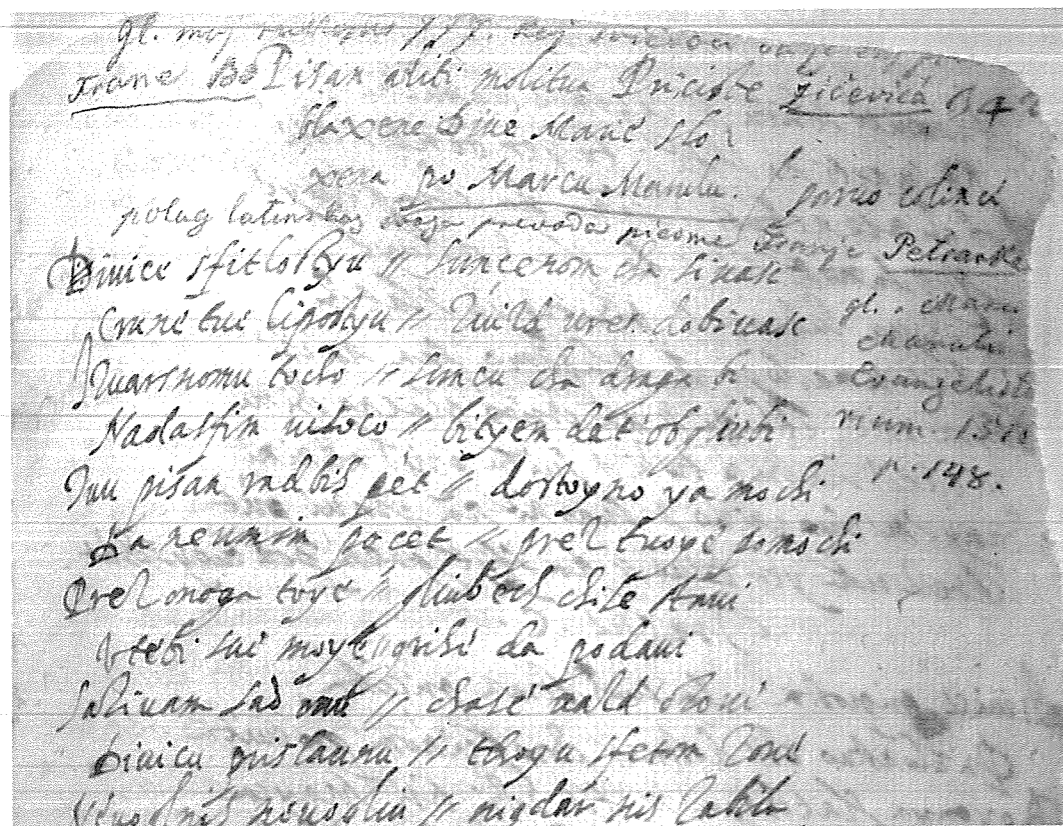
⁴¹ Uočio je to Vončina 1987: 1086.

Zaključak

U vrlo nepovoljnim društvenim i političkim okolnostima čakavski hrvatski književni jezik XVI. stoljeća dostigao je vrhunac svojega razvoja, premda nije bio ujednačen u onom smislu kako mi danas razmišljamo o književnom jeziku. Unatoč tomu, na njemu su se mogli izraziti svi govorni činovi i oblikovati se na različitim stilskim razinama iskazi i u formalnoj i u neformalnoj komunikaciji. Po ostvarajima, osobito književnim uspješnicama, renesansna književna čakavština ostaje trajno blagohranište hrvatskoga jezika.

U tekstove južnočakavskoga podrijetla manje-više prodiru štokavizmi, pa je to naj-

va odluke hrvatskih pisaca čakavskoga podrijetla u XVII. i XVIII. stoljeću da se počnu književno izražavati štokavštinom, što je bio prvi veliki spontani iskorak prema jezičnoj integraciji Hrvata. Zbog te odluke, ali i zbog objektivnih okolnosti kao što je sociolingvistički motivirana defenzivnost čakavštine na terenu, književna čakavština poslije renesanse nije mogla ni doseći ni nadmašiti prethodna razvojna razdoblja, a izražavanje na književnoj čakavštini XVII. stoljeća (sačuvano u ponekim rukopisnim zbirka u arhivima) nije se moglo u vrijeme baroka i prosvjetiteljstva ni po čemu natjecati s ostvarenjima na književnoj štokavštini i kajkavštini.

Vartal Petra Lucića, *Pisan aliti molitva prečiste Blažene Dive Marije*, list 342r, odlomak.

Izvori

- AC = *Acta Croatica / Listine hrvatske*. 1883. Monumenta historica Slavorum meridionalium / Povjestni spomenici južnih Slavenah, izd. Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb: Brzotiskom Narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja.
- BART Barni = Bartučević, Hortenzij. 1968. Plemenitomu i svake časti dostojnomu gospodinu Bernardinu Karnarutiću. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*. Priredio Rafo Bogišić. Pet stoljeća hrvatske književnosti, 5, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 462.
- BLAG = Vrana, Josip. 1951. Hrvatskoglagoljski blagdanar. *Rad JAZU*, 285, Zagreb, 95–179.
- BOG Glor = Bogavčić, Frane. 1990. O gloriosa Domina. *Vartal Petra Lucića*. Priredio N. Kolumbić. Split: Književni krug, 484–485.
- BOŽ Pis = Božićević, Frane. 1990. Pisan aliti molitva prečiste Blažene Dive Marije. *Vartal Petra Lucića*. Priredio N. Kolumbić. Split: Književni krug, 1990, 580–582. [Dulju inačicu objavio je prema Kukuljevićevu rukopisu, Arhiv HAZU, sign. I b 121, T. Matić 1920. u radu: Božićevićev prijevod Petrarkine kancone Vergine bella, che di Sol vestita. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 9, Zagreb, 87–93].
- BUD Ps = Budinić, Šime. 2002. Pokorni i mnogi ini psalmi Davidovi. *Zoranić, Petar, Karnarutić, Barne, Budinić, Šime: Planine / Djela / Izabrana djela*. Priredio Franjo Švelec. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- BUD Suma = Budinić, Šime. *Summa nauka hristjanskoga*, Rim: pri Dominiku Baži, 1583.
- DIV Him = Divnić, Petar. 1990. *Himan od razmišljanja (svoga) života Spasitelja našega Isukarsta, Vartal Petra Lucića*. Priredio N. Kolumbić. Split: Književni krug, 491–497.
- GN = Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: JAZU.
- HEKT Posl = v. izdanje za HEKT Rib.
- HEKT Rib = Hektorović, Petar. 1986. *Djela Petra Hektorovića*. Za tisak priredio i uvodnu raspravu napisao Josip Vončina. Stari pisci hrvatski, XXXIX. Zagreb: JAZU.
- HPZ = *Hrvatski pisani zakoni: Vinodolski, Poljički, Vrbanski a donekle svega krčkoga otoka, Kastavski, Vepri-nački i Trsatki / Statuta lingua Croatica conscripta*. 1890. Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium. Uredili F. Rački, V. Jagić i I. Črnčić. JAZU: Zagreb.
- HSP = *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo: pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*. 2010. Tekstove kritički priredili i osvrte na tekstove sastavili A. Kapetanović, D. Malić, K. Štrkalj Despot, autor koncepcije i uvodne studije Amir Kapetanović. Biblioteka Hrvatska jezična riznica. Niz Starohrvatska vrela, knj. 1, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KARN Izv = Karnarutić, Barne. 2002. Izvarsita ljubav i napokom nemila smart Pirama i Tižbe. *Zoranić, Petar, Karnarutić, Barne, Budinić, Šime: Planine / Djela / Izabrana djela*. Priredio Franjo Švelec. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- KARN Vaz = Karnarutić, Barne. 2002. Vazetje Sigeta grada. *Zoranić, Petar, Karnarutić, Barne, Budinić, Šime: Planine / Djela / Izabrana djela*. Priredio Franjo Švelec. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- KLIM Kron = Kronika Šimuna Klimantovića. 1501. – 1512. *Klimantovićev zbornik I*. Rkp., Samostan franjevac trećoredaca na Ksaveru, Zagreb.
- KŽ = Kožičić Benja, Šimun. 2007. *Knjižice od žitija rimskih arhijereov i cesarov*. Priredila A. Nazor. Zagreb: Sveučilišna knjižnica Rijeka.
- LUC Sklad = Lucić, 1968. Hanibal; Hektorović, Petar, *Skladanja izvarsnih pisan razlicih – Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*. Priredio Marin Franičević. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.

- LJPD = *Ljetopis popa Dukljanina*. 1950. Priredio V. Mošin, hrvatski prijevod latinske redakcije S. Menčinger i V. Štefanić. Zagreb: Matica hrvatska.
- MAR Jud = Marulić, Marko. *Judita*. Sabrana djela Marka Marulića. Priredio M. Moguš. Split: Književni krug, 1988.
- MAR Pis = Marulić, Marko. 1993. *Pisni razlike*. Sabrana djela Marka Marulića. Priredio J. Vončina. Split: Književni krug.
- MART Pril = Martinčić, Jerolim, 1990. O slavna priliko. *Vartal Petra Lucića*. Priredio N. Kolumbić. Split: Književni krug, 462.
- MAT Pis = Marulić, Nikula. 1990. Pisan Gospoji Blaženoj, *Vartal Petra Lucića*. Priredio N. Kolumbić. Split: Književni krug, 180.
- NALJ = Nalješković, Nikola. 2005. *Književna djela*. Priredio A. Kapetanović. Zagreb: Matica hrvatska.
- O-HP = *Osorsko-hvarska pjesmarica*. Oko 1530. Rkp., Arhiv HAZU, sign. I a 62, Zagreb.
- OST Raz = Ostojčić, Ivan. 1993. Razgovor Blažene Dive Marije s grišnikom svetoga Pozdravljenja anđeoskoga, u: *Hrvatsko pjesništvo na otoku Korčuli* (antologija/studija). Biblioteka »Val«. Centar društvenih djelatnosti mladih, Rijeka, 43–44.
- PEL Jej = Pelegrinović, Mikša. *Jejupka* (trogirska inačica), u: Moguš, Milan. 1974. Trogirska verzija Pelegrinovićeve »Jejupke«. *Mogućnosti* 6–7, Split, 1974, 684–710.
- RZ = *Ranjinin zbornik*. 1937. *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*. Stari pisci hrvatski II. Drugo, sasvim preudešeno izdanje. Priredio M. Rešetar. Zagreb: JAZU.
- TART Barni = Tartaljica, Petar. 2002. *Gospodinu Barni Karnarutiću, d[omino] sp[ectabili]*, poslanica napisana 1584. i objavljena u Karnarutićevoj knjizi *Izvarsita ljubav i napokom nemila i nerična smart Pirama i Tižbe* 1586. godine, a u novije vrijeme u knjizi: P. Zoranić / B. Karnarutić / Š. Budinić: *Planine / Djela / Izabrana djela*. Priredio F. Švelec. Zagreb: Matica hrvatska, 258.
- VETR Pjes II = Vetranović Čavčić, Mavro. 1872. *Pjesme [...]*. Dio II, Stari pisci hrvatski IV. Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić. Zagreb: JAZU.
- ZOR Plan = Zoranić, Petar. 2002. *Planine. Zoranić, Petar, Karnarutić, Barne, Budinić, Šime: Planine / Djela / Izabrana djela*. Priredio Franjo Švelec. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.

Literatura

- Brozović, Dalibor. 1963. O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija*, 4, Zagreb, 45–55.
- Brozović, Dalibor. 1970. O početku hrvatskoga jezičnog standarda. *Standardni jezik: Teorija / usporedbe / geneza / povijest / suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska, 127–158.
- Brozović, Dalibor. 1973. O hrvatskom književnom jeziku šesnaestoga stoljeća. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 1, Zagreb, 129–135.
- Brozović, Dalibor. 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta – Liber: Zagreb, 9–83.
- Delimo, Žan [Delumeau, Jean]. 1989. *Civilizacija renesanse*. Preveo Zoran Stojanović. Biblioteka Anthropos. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Finka, Božidar. 1971. Čakavsko narječje. *Čakavska rič*, 1, Split, 11–71.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1975. Neki štokavizmi u Benetevićevoj *Hvarkinji*. *Čakavska rič*, 1, Split, 29–46.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1974–1975. Fonetske i morfološke osobine jezika Hanibala Lucića. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 8, Sarajevo, 49–93.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1976–1980. Fonetske i morfološke osobine jezika Hanibala Lucića. II dio. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 9–10, Sarajevo, 235–268.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1984. *Jezik Bartola Kašića*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1995. O problemima razvoja glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, Zagreb, 51–65.
- Glavan, Vjenceslav. 1928–1929. Kongruencija u jeziku starih čakavskih pisaca. *Južnoslovenski filolog*, 7, Beograd, 111–159.
- Jurić, Šime (obradio). 1997. *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke*. Sv. V. Zagreb, 172–173.
- Kalogjera, Goran. 1993. *Hrvatsko pjesništvo na otoku Korčuli* (antologija / studija). Biblioteka »Val«. Centar društvenih djelatnosti mladih, Rijeka.
- Kapetanović, Amir. 2001. Jezik Karnarutićeva spjeva o babilonskim ljubavnicima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, Zagreb, 133–144.
- Kapetanović, Amir. 2006. Leksik Marulićeve *Suzane*. *Colloquia Maruliana* 15, Split, 15–25.
- Kapetanović, Amir. 2009. Govorni činovi i formalna/neformalna komunikacija u hrvatskim renesansnim poslanicama. *Colloquia Maruliana* 18, Split, 121–133.
- Katičić, Radoslav. 1981. Gramatika Bartola Kašića. *Rad JAZU*, 388, Zagreb, 5–129.
- Katičić, Radoslav. 2008. *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše predkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika / Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Kolendić, Petar. 1930. Parozićeva 'Vlahinja?', *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* X, sv. 2, Beograd, 259–262.
- Kolumbić, Nikica. 1990. Trogirski »Vartal« i njegov sastavljač Petar Lucić. *Petar Lucić: Vartal*, prir. Nikica Kolumbić, Split: Književni krug, 7–87.
- Lisac, Josip. 1979. Refleksi jata u jeziku J. Barakovića u usporedbi s jezikom P. Zoranića. *Zadarska revija* (posebno izdanje: *Jurju Barakoviću o tristopedesetj obljetnici smrti*), Zadar, 39–59.

- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*, Zagreb: Golden Marketing / Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva. 2002. Čitanja sklonivih oblika u Marulićevoj 'Juditi'. *Fluminensia*, 2, Rijeka, 23–72.
- Lučin, Bratislav. 2002. Tekstološki i leksikološki prinosi Marulićevoj *Juditi*. *Colloquia Maruliana* 11, Split, 207–233.
- Lučin, Bratislav. 2003. Prinosi tekstu i tumačenju Marulićeve *Suzane*. *Colloquia Maruliana* 12, Split, 145–161.
- Lučin, Bratislav. 2010. Splitska pjesmarica Trogirskoga kaptola: opis, sadržaj, auktori, predlošci. *Colloquia Maruliana* 19, Split, 55–92.
- Malić, Dragica. 1988. *Povaljska listina kao jezični spomenik*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Malić, Dragica. 1997. *Žića svetih otaca: hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: Matica hrvatska / Institut za hrvatski jezik.
- Malić, Dragica. 2002. *Na izvorima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matić, Tomo. 1920. Božićevićev prijevod Petrarkine kancone *Vergine bella, che di sol vestita*. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 9, Zagreb, 87–93.
- Mladenović, Aleksandar. 1957. Fonetske i morfološke osobine Marulićevog jezika. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 2, Novi Sad, 89–144.
- Mladenović, Aleksandar. 1968. *Jezik Petra Hektorovića*. Novi Sad: Matica srpska.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje: Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Moguš, Milan. 1994. O Marulićevoj frazeologiji. *Colloquia Maruliana* 3, Split, 133–138.
- Moguš, Milan. 2001. *Rječnik Marulićeve Judite*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Morović, Hrvoje. 1988. *Izbor iz djela*. Split: Književni krug. [Citirano kao izvor!]
- Raukar, Tomislav. 1990. *Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća. Senjski zbornik*, 17, Senj: Senjsko muzejsko društvo / Gradski muzej Senj, 5–14.
- Ružičić, Gojko. 1930–1931. Jezik Petra Zoranića: Zadarski dijalekat u početku XVI veka. *Južnoslovenski filolog*, 9 (1-92) i 10 (1-90), Beograd.
- Skok, Petar. 1950. O stilu Marulićeve *Judite*. *Zbornik Marka Marulića 1450–1950*. Uredili J. Badalić i N. Majnarić. JAZU: Zagreb, 165–241.
- Strgačić, Ante. 1955. Neobjavljena književna djela Zadrana Šime Budinića. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 2, Zadar, 359–373.
- Strgačić, Ante. 1965. Dosad nepoznate hrvatske lirske pjesme Šimuna Budinića Zadrana i njegova latinska satira. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 11–12, Zadar, 353–388.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice hrvatske*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štrkalj Despot, Kristina. 2007. Sintaktička funkcija participa u hrvatskom jeziku 15./16. stoljeća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 413–429.
- Vončina, Josip. 1967. Dubltsko prvo lice singulara prezenta u hrvatskih pjesnika 15. i 16. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 9, Zagreb, 43–61.
- Vončina, Josip. 1971. Traganja hvarskoga kruga. *Croatica* II, br. 2, Zagreb, 101–133.
- Vončina, Josip. 1976. O izvorima i jezičnim slojevima Lucijeve *Robinje*. *Dani hvarskog kazališta III: Renesansa*. Split: Književni krug, 135–184.
- Vončina, Josip. 1977. *Analize starih hrvatskih pisaca*. Split: Čakavski sabor.
- Vončina, Josip. 1978. Ekloga u rukopisnom zborniku 16. stoljeća. *Mogućnosti* XXV, br. 4, Split, 420–431.

- Vončina, Josip. 1979a. *Jezičnopovijesne rasprave*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vončina, Josip. 1979b. Vrančićev rječnik. *Filologija*, 9, Zagreb, 7–36.
- Vončina, Josip. 1986a. O jezičnim kontaktima u Karnarutićevu *Vazetju Sigeta grada*. *Zadarska revija*, 2, Zadar, 119–127.
- Vončina, Josip. 1986b. O naglasnoj problematici književne baštine (s osobitim obzirom na tekstove čakavske narječne osnovice). *Mogućnosti* XXXIV, br. 1–3, Split, 6–19.
- Vončina, Josip. 1987. Uloga Hanibala Lucića u formiranju hrvatskoga renesansnog pjesništva. *Dani hvarskog kazališta XIII: Hanibal Lucić*, Split: Književni krug, 137–143.
- Vončina, Josip. 1994. Na tragu pravome piscu. *Colloquia Maruliana*, 3, Split, 139–149.
- Županović, Nada. 2008. Analiza talijanizama u *Hvarkinji* Martina Benetovića. *Fluminensia*, 1, Rijeka, 33–53.